

Účinky sociálních farem

Vědecký výzkum o přínosech
sociálních farem pro klienty

EVROPSKÁ UNIE
Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova
Evropa investuje do venkovských oblastí
Program rozvoje venkova

MINISTERSTVO ZEMĚLSTVÍ

Účinky sociálních farem

Vědecký výzkum o přínosech
sociálních farem pro klienty

Marjolein Elings, Plant Research International, Wageningen UR

Úvodní slovo k překladu

Publikace, kterou držíte v ruce, patří do souboru celkem čtyř zahraničních textů, které byly vybrány k překladu do češtiny z široké škály zahraniční literatury a které z různých aspektů pojednávají o sociálním zemědělství/podnikání. Kromě této, jejíž zaměření spadá nejvíce do okruhu sociální práce, se dále jedná o publikaci s názvem *Get your Hands Dirty* z dílny Federation of City Farms and Community Gardens UK, která se zaměřuje na využití aktivit inspirovaných zemědělskými činnostmi při práci se školními dětmi. Další překládaná publikace nese název *Social Farming Best Practice Collection in Visegrad Countries*, což je výstup projektu Social Farms in Visegrad Countries. Poslední publikace s názvem *Unbegleitete minderjährige Flüchtlinge in der Sozialen Landwirtschaft*, která vznikla pod vedením organizace Thünninger Ökoherz, se věnuje sociální integraci migrantů na farmách.

Sociální zemědělství, krátce řečeno, propojuje zemědělskou oblast – primární produkci i zpracování – na farmách, s obecně pojatou sociální prací. Cílem sociálního zemědělství je využít benefitů produkčních i mimoprodukčních funkcí zemědělství k podpoře kvality života osob se sociálním znevýhodněním nebo zdravotním postižením. Akcentovány jsou především pracovní integrace, sociální služby, rehabilitace, terapie a vzdělávání, které probíhají na farmě. Zemědělské hospodářství nabízí mnohé výhody, které se k tomuto prostředí váží – ať už jde o praktickou činnost, kontakt se zvířaty, práci na čerstvém vzduchu, personál mimo systém sociálních služeb či zdravotnictví atp. Sociální zemědělství tak představuje inovativní přístup k péči a podpoře obyvatel, kteří zůstávají na okraji společnosti.

Autorkou publikace *Účinky sociálních farem* je Marjolein Elings, která dlouhodobě působí na Universitě ve Wageningen, v institutu Plant Research International. Universita ve Wageningen je jedním z předních výzkumných pracovišť, které se v Evropě i ve světě tematice sociálního zemědělství věnuje. V předloženém textu se zaměřuje na to, jak působí zapojení do faremních činností na vybrané skupiny osob se znevýhodněním.

V Nizozemí, na rozdíl od České republiky i jiných evropských zemí, se sociální zemědělství zaměřuje výhradně na aktivizaci klientů, tedy na terapii, rehabilitaci, nácvik či vzdělávání, nikoliv na integrační zaměstnávání. Pobyt na farmě může být alternativou k nabídce jiných pečovatelských služeb, nebo slouží coby předstupeň zaměstnání. V jiných případech může být obdobou náhradní rodinné péče. Proto i zaměření sociálních farem je rozličné. Buď se jedná o kombinaci produkční farmy, která jako vedlejší činnost nabízí „terapeutické“ aktivity. Současně ale existují takové sociální farmy, které se zaměřují pouze na „terapeutické“ aktivity, aniž by byly nutně financované ze zisků ze zemědělství.

V tom spočívá také rozdíl financování, pokud srovnáváme s Českou republikou. Když některé farmy nabízí pracovní integrační místa, pak je příjem z produkce (zemědělské výro-

by a zpracování), naprosto klíčový. U souběhu s „terapeutickými“ službami lze navázat na podporu ze sektoru sociální práce – sociálních služeb, či z oblasti vzdělávání. Česká oblast sociálních služeb v propojení se zemědělskou činností je v tomto ohledu nizozemskému systému sociálních farem asi nejbližší. Obecně na českých sociálních farmách převažuje zkušenost multifondového čerpání dotací, na lokální úrovni se často využívá výzev místních akčních skupin, krajských či národních dotací a podpory nadací či osobní filantropie a dobročinných sbírek. Farmy samy pak směřují k podnikatelským aktivitám, avšak vždy v závislosti na formě právníkové osoby, které je zavazuje/omezuje v té které činnosti.

Předkládaná publikace o financování sociálních farem v Nizozemí pojednává pouze okrajově. Jako celek se zaměřuje na to, jak působí práce na farmě na vybrané cílové skupiny. V tomto případě se jedná o skupinu dětí a mladých osob s problémy chování (narušenou sociální adaptací, poruchou pozornosti), starší osoby s demencí, lidi s psychiatrickým onemocněním a závislostí na návykových látkách a osoby s problémy učení. Text shrnuje výsledky některých vědeckých výzkumů, které se tematice také věnovaly, a shrnuje klíčové aspekty pobytu na sociálních farmách, které je odlišují od jiných institucí pro poskytování péče.

Dokument byl původně napsán pro nizozemské čtenáře, ale kvůli mnoha otázkám a velkému zájmu z dalších zemí byl přeložen do angličtiny. Z tohoto důvodu text odkazuje především na nizozemský kontext. V českém překladu jsou některé původní části kráceny. Naopak na závěr jsou uvedeny odkazy na doplňující českou literaturu, a pak také představeny některé příklady z české praxe.

Obsah

Úvodní slovo k překladu	2
Pomáhá sociální zemědělství?	5
SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ	6
1.1 Krátce o počátcích sociálního zemědělství	7
1.2 Rozvoj ve zdravotnickém a sociálním sektoru	12
1.3 Propojení péče zajišťované na farmách s trendy ve zdravotní a sociální péči	14
ÚČINKY SOCIÁLNÍCH FAREM PRO SPECIFICKÉ SKUPINY KLIENTŮ	16
2.1 Děti a mladí lidé	16
2.2 Lidé, kteří trpí psychiatrickými potížemi a lidé, kteří se léčí ze závislosti na drogách a alkoholu	23
2.3 Starší lidé s demencí	31
2.4 Lidé s mentálním postižením	36
VLASTNOSTI SOCIÁLNÍCH FAREM	38
3.1 Specifické charakteristiky sociálních farem	38
3.2 Sociální zemědělec – vztah ke klientovi	39
3.3 Farma jako sociální komunita	40
3.4 Užitečné každodenní činnosti a práce	42
3.5 Zelené přírodní prostředí	43
ZÁVĚR	48
Inspirativní příklady v České republice	50
Doplňující literatura v českém jazyce	53

Pomáhá sociální zemědělství?

Staří lidé, kteří svůj čas tráví na sociální farmě, mají větší chuť k jídlu a a více toho vypijí. Také mladí lidé s narušenou sociální adaptací mají díky pobytu na sociální farmě méně potíží s problémovým chováním. Vlastně nás ani nemůže překvapit, že pobyt a práce na farmě, na čerstvém vzduchu a při dostatečné individuální pozornosti, lidem prospívá. Mohli bychom tak říct, že propojení zemědělství s péčí a sociální podporou, není úplně náhodné a platilo to tak i v minulosti. Podíváme-li se na současnou Evropu, vidíme, že počet takzvaných „sociálních farem“ v posledních letech rostl velmi rychle. Například v Nizozemí existuje téměř tisíc sociálních farem, na které denně dochází na 15 tisíc klientů. Rozvoj v Nizozemí je spojen s vývojem zdravotnického a sociálního sektoru. Hodně se uvažuje o aktivnější roli osob s postižením v jejich každodenním životě. Panuje snaha vytvořit takové pracovní a životní situace, díky kterým se budou tito lidé cítit dostatečně schopní k plné účasti na životě společnosti. Současně s rozvojem sociálního zemědělství v Evropě pozorujeme komplexnější vývoj, který má spojitost jak s Green Care, tak s konceptem a aktivitami multifunkčního zemědělství a městského farmaření. Multifunkcionalita a občanská angažovanost obecně dostaly zemědělství do širšího povědomí a vytvořily tak nové příležitosti pro posílení vztahu venkov-město.

Nedávné výsledky odborných studií

Jaké jsou přesně účinky práce nebo pobytu na sociální farmě? Lze dokázat jejich vliv na zdraví a kvalitu života lidí? Vědecký výzkum o účincích sociálních farem je stále ve svých začátcích, zvláště srovnáme-li jej například s výzkumem v oblasti kognitivně behaviorální terapie. Přesto i terapie založená na kontaktu člověka s přírodou přináší první vědecké výsledky.

Tento dokument podává přehled nedávného vědeckého výzkumu o účincích sociálního zemědělství. Některé studie jsou obecnější, jiné se zaměřují na konkrétní skupiny, například starší osoby s demencí, mladé lidi s výchovnými problémy nebo osoby se závislostmi.

O účincích sociálního zemědělství je důležité dozvědět se víc a to hned z několika důvodů. Aby se prokázalo, že se správně utrácí veřejné rozpočty na zdravotní péči, dále aby klienti získali lepší představu o možnostech poskytované péče na farmách a v neposlední řadě, aby se sektor sociálního zemědělství mohl dále rozvíjet a profesionalizovat.

Sociální farmy jsou podniky, které kombinují zemědělství se zdravotní a sociální péčí. Tyto farmy otevírají své brány lidem, kteří vyhledávají péči a chráněná pracovní místa¹ v přírodním a venkovském prostředí.

SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLSTVÍ

Počet sociálních farem v Evropě neustále roste, v Nizozemí dosahuje téměř tisíce farem. Ale i v ostatních evropských zemích, jako je Norsko, Itálie, Belgie a Spojené království, vidíme nárůst počtu těchto organizací.

Sociální farma jako taková neexistuje. Většina sociálních farem byla původně klasickým zemědělským podnikem, který se transformoval na sociální farmu. Nebo se jedná o farmu, která začala jako zahradnický projekt v rámci pečovatelské instituce. V Nizozemí se však také setkáme s mnoha farmami, které se postupně proměnily v plnohodnotnou, certifikovanou zdravotnickou instituci. Počty účastníků, kteří přijímají péči na sociálních farmách, se velmi liší. Na některých farmách se jedná třeba jen o dvě osoby, které s farmářem pracují dva dny v týdnu, zatímco na jiných sociálních farmách se jedná až o čtyřicet příchozích, kteří se zde denně zapojují do nejrozličnějších aktivit.

Péče pro různé cílové skupiny

Sociální farmy své služby nabízí mnoha různým cílovým skupinám zdravotního a sociálního sektoru, jako jsou například lidé s mentálním postižením, lidé s psychiatrickou diagnózou nebo starší osoby s demencí. Na některých sociálních farmách je poskytována péče o lidi se závislostmi na návykových látkách, kteří po detoxikační léčbě ve zdravotnickém zařízení mohou v rámci následné péče pracovat na farmě. Účastníci přichází na farmu za denní aktivitou, na chráněná pracovní místa, terapii, nebo zde trvale žijí. Lidé, kteří se účastní faremního života, mají vlastní důvody, proč dočasně nemohou participovat na otevřeném trhu práce, nebo proč vyhledali odlehčovací péči. Příkladem odlehčovacích služeb jsou farmy, kde se dokáží o víkendu postarat o děti s postižením, aby se jejich rodiče mohli věnovat i svým ostatním dětem, nebo třeba získat čas sami pro sebe. Pobyt a práce na farmě má často za cíl zvýšit soběstačnost účastníků a napomoci jim

¹ Neplést s chráněným pracovním místem, které v Česku vymezuje Úřad práce. V nizozemském kontextu se nejedná o práci za mzdu.

***„Sociální farma klade
přirozený důraz
na zplnomocnění,
společenskou
participaci a podporu
neformálních sítí
účastníků.“***

realizovat sen o plné účasti na životě společnosti či o normální práci.

Sociální farmy se navzájem liší, nejen pokud jde o cílovou skupinu, ale také co do jejich zaměstnanců. Toto závisí na skupině klientů, počtu účastníků a typu sociální farmy. Hlavní slovo má zemědělec a jeho druh / družka. Vždy záleží také na tom, zda převažují zaměstnanci z oblasti zemědělské, nebo pečovatelské, zda na farmu dochází odborníci z pečovatelské instituce, nebo participují dobrovolníci. Účastníci, kteří při-

chází na farmu, využívají při hrazení služeb sociálního zemědělství jejich osobní rozpočet na zajištění zdravotní péče (viz rámeček).

1.1 KRÁTCE O POČÁTCÍCH SOCIÁLNÍHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Využívání přírody nebo zemědělství v péči o lidi existovalo od nepaměti. Víme, že ve středověkých věznicích, nemocnicích i klášterech byly venkovní prostory, které bychom dnes klasifikovali jako „terapeutické“.

„Všeobecný zákon o mimořádných výdajích na zdravotnictví“ (AWBZ) poskytuje pojištění pro nizozemské občany v případě výjimečných potřeb na zdravotní péči. Péče je poskytována buď prostřednictvím certifikovaných zdravotnických institucionálních služeb, nebo může být nakoupena klienty z jejich osobního rozpočtu. Významný počet sociálních farem v Holandsku je placen právě z osobního rozpočtu klientů. Ostatní farmy získávají finance od zdravotnických zařízení, kde klienti žijí. I několik sociálních farem má certifikaci zdravotnické instituce. Nedávné změny v AWBZ vedly ke vzniku sociálně zemědělských družstev, která společně žádají o tento certifikát, aby mohla sama poskytovat zdravotní péči. Jiný a stále důležitější zdroj financí, který je také formálně zodpovědný za poskytování zdravotnických a sociálních služeb obyvatel, je místní samospráva.

Účinky sociálních farem

Jeden z nejstarších a neznámějších programů byl založen okolo roku 1350 v Gheelu ve Fladrech (Roosen, 2007). Jednalo se o péči o lidi ve venkovském prostředí. Potřební lidé pracovali ve vesnických rodinách, což jim pomáhalo vytvářet denní rutinu a strukturovat čas a veškerá práce se nějakým způsobem vázala k zemědělství. Program v Gheelu je jeden z prvních příkladů toho, co bychom dnes nazvali terapeutická pracovní a pobytová komunita. Dodnes zde mohou najít útočiště lidé s mentálním postižením.

Také ve 40. letech minulého století byly často zakládány terapeutické pracovní a pobytové komunity, v nichž byla příroda důležitým terapeutickým prvkem. V Irsku a zvláště ve Spojeném království byly tyto terapeutické komunity známé jako camphillské hnutí.²

Ve Spojeném království vzniklo v průběhu padesátých a šedesátých let mnoho zahradně terapeutických projektů, které byly zakládány právě proto, aby pomohly lidem s postižením. V zahradničení, které je formou specifické denní aktivity, doprovázejí klienty mentoři a terapeuti.

Terapeutické komunity začaly vznikat také v Nizozemí, kde nacházeli útočiště lidé s poruchami osobnosti. Tyto komunity často vznikaly jako malé projekty s jasnou myšlenkou a cílem a částečně na znamení protestu proti obrovským pečovatelským zařízením (Ketelaars, 2001).

V padesátých a šedesátých letech se postupně proměnily postoje k pacientům v pečovatelských zařízeních, například v psychiatrických nemocnicích, kde se pacienti podíleli na údržbě nemocničních zahrad. Protože bylo nepřijatelné, aby pacienti pracovali, aniž by byli za práci adekvátně odměněni, byly nakonec tyto doplňkové činnosti úplně zrušeny.

Vývoj posledních let

V posledních letech zájem, pokud jde o vztah mezi přírodou, zeleným prostředím a zdravím, opět vzrůstá. Podle některých za tím stojí výzkum, který vedl americký vědec Robert Ulrich. Zjistil, že se po operacích uzdravovali daleko rychleji pacienti, kteří měli výhled do přírody, než ti s omezeným výhledem do nemocniční zdi (Ulrich, 1984).

Počet zemědělských podniků, které v Nizozemí kombinují zemědělství a péči, v poslední dekádě dramaticky vzrostl. Odhadovaný finanční obrat celého sektoru byl v roce 2008 téměř 50 milionů eur (Roest a kol., 2009).

I z důvodu tohoto významného růstu je třeba, aby se sektor sociálního zemědělství profesionalizoval.

Právě proto začali představitelé sociálních farem spolupracovat na regionální úrovni a vytvořili družstva. Některé z těchto regionálních sdružení dnes mají vlastní AWBZ certifikát. V roce 2009 pak vybraná sociálně

2 Camphill je léčebně pedagogické hnutí, které bylo založeno v roce 1939 na anthroposofistických myšlenkách. Camphillské komunity nabízí lidem s mentálním a tělesným postižením možnost žít a pracovat dohromady se svými pečovateli a jejich rodinami.

zemědělská družstva vytvořila Federaci nizozemských sociálních zemědělců. Tato Federace reprezentuje zájmy většiny sociálních zemědělců a pokrývá služby, které dříve zajišťovalo Národní podpůrné centrum pro zemědělství a péči, které bylo založeno v roce 1999 a bylo financováno z Ministerstva zemědělství a Ministerstva zdravotnictví.

Pečovatelský sektor je spojený s Federací nizozemských sociálních zemědělců a Pořadním odborem pro péči a zdraví. V tomto odboru jsou zastoupeni reprezentanti zdravotních pojišťoven, klienti a spotřebitelské organizace a zástupci Ministerstva zdravotnictví.

Velký zájem získala kontrola zajišťování kvality pečovatelských služeb, které sociální farmy nabízejí. V roce 2000 byl přijat systém měření kvality, vytvořený Národním podpůrným centrem, který byl od té doby několikrát zpřísněn. V poslední revizi, která proběhla na začátku roku 2011, je kladen

velký důraz na názory klientů a na to, do jaké míry sociální farmy odpovídají na jejich potřeby. Jak jsou spokojeni s poskytovanou denní péčí nebo prací a jaká je role klientů farmě. Aby bylo možné změřit zákaznickou spokojenost a využít informace ke zlepšování kvality péče, existuje příručka pro měření kvality služeb a systému zákaznické spokojenosti. Používat ji mohou všechny sociální farmy, které jsou členy Federace.

Vedle toho je neustále zkvalitňován nezávislý výzkum, který zkoumá fenomén sociálních farem a zkušenosti s péčí pro různé cílové skupiny. Následující kapitoly nastiňují výsledky těchto výzkumů.

Literatura

Ketelaars, D., E. Baars & H. Kroon (2001). *Werkend herstellen: een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek*. Dronten: Stichting Omslag en Trimbos-instituut.

Roest, A.E. (2009) *Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact: achtergronddocument*. Den Haag: LEI Wageningen UR.

Roosens, E. & L. van de Walle (2007) *Geel revisited. After centuries of mental rehabilitation*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Sempik, J., R. Hine & D. Wilcox (eds.) (2010). *Green Care: A Conceptual Framework, report of working group on the Health Benefits of Green Care, COST Action 866, Green Care in Agriculture*. Loughborough: Centre for Child and Family Research, Loughborough University.

Ulrich, R. (1984) View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224: 420-1.

GREEN CARE: LÉČBA, PÉČE A PODPORA ZDRAVÍ V PŘÍRODNÍM PROSTŘEDÍ

Nabídka péče na farmách představuje jednu z forem *Green Care*. *Green Care* je zastřešující pojem pro činnosti, které souvisí s podporou zdraví nebo intervencemi v oblasti péče v přírodním prostředí. Může se jednat o nabídku péče o lidi, kteří se léčí ze závislostí, zahrnuje však také zážitkovou terapii pro mladistvé nebo podpůrné procházky pro lidi trpící depresemi. Tento pojem je zde používán proto, že výzkumy probíhaly v rámci více forem aktivit *Green Care*. Mechanismus těchto aktivit, které mají podobné účinky, se často překrývá. Proto

jsou tyto studie důležité i pro výzkum sektoru sociálního zemědělství, a proto jsou výsledky některých z těchto studií zahrnuty v předkládaném dokumentu.

Schéma představené níže ukazuje, jak sociální zemědělství souvisí s ostatními činnostmi *Green Care*. Ukazuje, že sociální zemědělství není pouze forma péče či denní aktivita, ale jeví se i jako intervence, která může přispět k podpoře zdraví, jako terapie a jako pracovní rehabilitace.

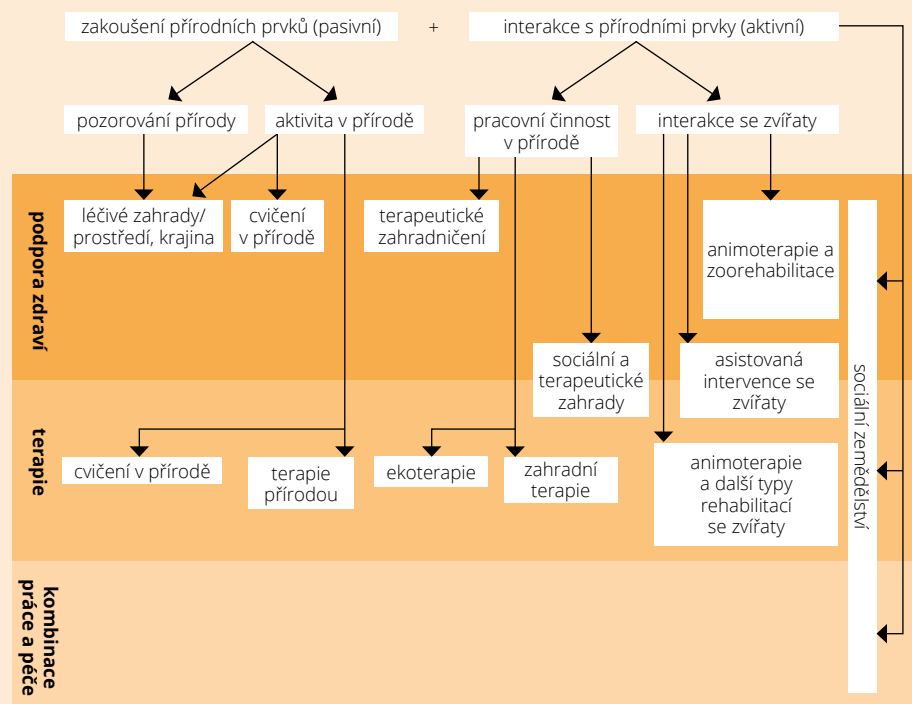

Schéma 1: Přehled aktivit *Green Care* a jejich vztah s přírodou (Haubenhofer a kol., 2010)

Na schématu výzkumníci znázorňují, o jaké aktivity se v *Green Care* jedná. Zprvce rozlišují mezi činnostmi, při nich jsou účastníci přítomni v přírodě, avšak aktivně se nijak nezapojují (pasivní zakoušení přírodního prostředí). Příkladem může být skupina úředníků, kteří se jdou během pauzy na oběd projít do parku. Díky procházce v parku obnovují svou pozornost a zbavují se stresu, ale nejsou v přímé interakci s přírodou. Na druhé straně stojí ty aktivity, při kterých naopak dochází k interakci s přírodou, například pěstování zeleniny na zahradě. Práce na zahradě je pak nástrojem pro lidi, kteří potřebují podpořit pracovní rutinu.

Účastníci mohou také pracovat se zvířaty. I zde rozlišují autoři schématu mezi praktickými, kde jsou zvířata terapeutickým nástrojem, jako například hippoterapie. V tomto

případě hovoříme o terapii za pomoci zvířat (Animal Assisted Activities). Pokud je cílem této činnosti umožnit klientovi kontakt se zvířaty, hovoříme potom o intervencích za pomoci zvířat (Animal Assisted Interventions). Příkladem těchto přístupů je „pet koutek“ v pečovatelských domovech, kde se senioři starají o domácí mazlíčky.

Schéma také jasně ukazuje, zda činnost přispívá ke zlepšování zdraví (podpora zdraví), léčbě (terapii) nebo pracovní rehabilitaci. Na sociálních farmách jde o takové činnosti, kde účastníci mohou být zároveň v pozici pasivního příjemce, nebo se nechat aktivně vtáhnout do přírody. Tyto aktivity mohou pomoci podpořit zdravotní stav, léčbu nebo pracovní rehabilitaci a celkově tak zlepšit kvalitu jejich života.

Literatura

Haubenhov, D.K, M. Elings, J. Hassing & R. Hine (2009). The development of green care in Western European countries. *Explore* 2010: 6, 106-111.

1.2 ROZVOJ VE ZDRAVOTNICKÉM A SOCIÁLNÍM SEKTORU

Služby, které nabízí sociální farmy, souvisí v Nizozemí se současným rozvojem a změnami ve zdravotnickém a sociálním sektoru. Pozorujeme u nich dva hlavní trendy: vedení příjemců péče k větší společenské participaci a podpora jejich schopnosti projeviti sami sebe, tzn. zplnomocnit se.

Podpora společenské participace

Socializace péče

Socializace znamená, že jsou lidé vedeni k tomu a podporováni v tom, aby se podíleli na společnosti (De Wilde, 2002). Myšlenka, aby lidé, kteří potřebují speciální péči, přesto zůstávali nezávislí a byli schopni žít

mezi ostatními lidmi za doprovodu blízkého okolí, pochází z 80. let minulého století. Souvisí s přístupem k léčbě (například posun od péče poskytované v institucionálním zařízení k péči poskytované v domácím prostředí). Rozvoj socializace péče posouvá tuto myšlenku ještě o krok dál. Odkazuje na vědomé úsilí klientů, jejich přátel a rodiny, odborníků a společnosti jako celku, utvořit prostor pro ty, kteří dosud stáli mimo její rámec (Kal, 2001).

Socializace se zvláště týká lidí s mentálním, tělesným postižením nebo psychiatrickým onemocněním. Výchozí bod péče je upřednostnění jejich schopností, namísto omezení. Soustředit se na jejich dovednosti, na to co mohou dělat a v jakých oblastech mohou růst. Nově se zapojují lidé, kteří navíc mají sami zkušenost s nějakým postižením. Pro mnoho lidí s postižením se stalo sdílení osobní zkušenosti v kontextu socializace péče velmi důležité (Van Haaster a kol., 2010).

Komunitní péče

Cílem komunitní péče je, aby lidé s postižením vedli co nejnormálnější život. Jejich podpora v tomto případě nestojí pouze na poskytovatelích sociálních služeb a dalších pečovatelských nástrojích, ale také na dalších oblastech společnosti (Bouduin, 2002). Princip komunitní péče se zakládá na péči v komunitě a prostřednictvím komunity (Kwekkeboom, 2010).

Rehabilitace

Rehabilitace se týká zlepšování fungování klienta v různých životních oblastech. Dosahuje se jí na základě tréninku klientových dovedností a přizpůsobování jeho prostředí tak, aby dokázal fungovat podle vlastních možností (Van Weeghel, 1995). Rehabilitace je nástroj, jehož cílem je vytvořit dobré příležitosti pro pacienty s chronickým psychiatrickým onemocněním. Cílem je umožnit mu stát se plnohodnotným občanem.

Existují různé rehabilitační přístupy, ale pokaždé zdůrazňují, že klient hraje významnou roli ve svém procesu rehabilitace a že je zvláště důležitá z dlouhodobého hlediska. V několika posledních letech se uchytila myšlenka, že rehabilitační programy by měly být primárně zacíleny na posílení přirozených tendencí klienta k jeho/jejímu růstu. Přístup se proto již tolik nezaměřuje na učení dovedností, nebo vytváření vhodného prostředí, ale především na podporu a podněcování procesu léčby a obnovy klientů samotných (Boevink, 2006). Klíčovým bodem rehabilitace je především práce a smysluplná denní aktivity (Van Weeghel, 1995).

Zplnomocnění a spolehnutí se na sebe

Přístup obnovy zdraví

Každý klient něco zakouší. Jednotlivé potřeby klientů mají vliv na činnosti a intervence pečovatelského personálu. Tato myšlenka stojí v zárodku přístupu obnovy zdraví. Tento přístup byl představen a rozvíjen klienty některých organizací v severní Americe (Chamberlin, 1997). Klienti uvádí, že víra, zplnomocnění, vlastní nasazení a využití jejich zkušeností jsou klíčovými momenty v procesu obnovy zdraví, a tímto způsobem i k vlastní nezávislosti.

V devadesátých letech byl koncept uveden i v Nizozemí (Boevink a kol., 2006; Deegan, 2001). Zájem o koncept obnovy zdraví v posledních letech neuvěřitelně narostl. Částečně z důvodů činností týmu *Herstel-Empowerment-Ervaringsdeskundigheid* (Obnova-Posílení-Zkušenost), tzv. HEE-tým. Cílem HEE-týmu bylo podpořit lidi s vážnými a dlouhodobými mentálními problémy a změnit jejich pocit vlastní méněcennosti. Naučili se mluvit sami o sobě s úctou a na stejné úrovni jako pečovatelé. HEE-tým se snažil je dále ovlivňovat v posilování a obnově jejich vnitřního mentálního zdraví a péče zaměřené na obnovu. Tato forma péče je zacílená na:

- životní příběh a zkušenosti, které působí vedle jejich medicínské anamnézy,
- posilování kontroly a svobody klientů (zplnomocnění),
- rozvoj formalizace a implementace vlastního klientova úsilí a zkušenosti, zapojení klienta do péče o sebe sama.

Boevink (2005) říká, že pro uzdravení klienta je důležité, aby jej pečovatelé znali v jeho běžném životě. Pečovatelé nesmí sklouznout do tradičních léčebných vztahů, ale mají vést takový vztah, který je směřován ke spolupráci a rovnosti. Klienti říkají, že právě toto vnímají jako důležité; pečovatelé vůči nim nemají předsudky a poslouchají je, přijímají je a jednájí s nimi jako s důležitými účastníky rozhovoru. Během přístupu zaměřeného na obnovu zdraví a zplnomocnění se užívá mnoha principů, které posilují klientovu stabilitu, principy jako je důraz na začlenění do společnosti, zapojení společnosti jako takové, pomoc užívat vlastní sílu a umět se svobodně rozhodnout.

1.3 PROPOJENÍ PÉČE ZAJIŠŤOVANÉ NA FARMÁCH S TRENDY VE ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ PÉČI

Sociální farma nabízí příjemcům jak péči, tak prostředí, kde mohou zakoušet základní prvky výše zmíněných přístupů (Hassink a kol., 2011). Důraz je kladen na přirozenou cestu zplnomocnění účastníků, na integraci do společnosti a podporu neformálních sociálních sítí. Východisko sociální farmy je účast na normální práci (Hassink, 2009). Klienti mohou pracovat jinde, než v obvyklém pečovatelském zařízení. Jedná se o prostředí, které pro ně není tolik stigmatizující, kde jsou důležité dovednosti a možnosti, namísto bariér účastníků. Ke zplnomocnění a lepší sociální integraci patří také příležitost být součástí životů farmáře, jeho rodiny a širší komunity.

Literatura

- Bennett, D. (2003). Rehabilitatie is mensenwerk. De ontwikkeling van een visie. In: *Rehabilitatie, een orientatie en een beschrijving van drie benaderingswijzen*. M. Nuy (ed.), SWP, pp 11-16.
- Boevink, W. (2005). Over leven na psychiatrie. In: *Individuele rehabilitatie, behandeling en herstel van mensen met psychiatrische problemen*. J. Droës (Ed.) Amsterdam: SWP.
- Boevink, W. A. Plooy & S. van Rooijen (2006). *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid van mensen met psychische aandoeningen*. Amsterdam: SWP.
- Bouduin, D. A. McCulloch & A. Liégeois (2002). *Good care in the community: ethical aspects of deinstitutionalisation in mental health care*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Chamberlin, J. (1997). A working definition of empowerment. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 20 (4): 43-46.
- Deegan, P.E. (2001). Recovery as a self-directed process of healing and transformation. In C. Brown (Ed.) *Recovery and wellness: Models of hope and empowerment for people with mental illness*, Haworth Press: New York, p. 5-21.
- Haaster, H. van, D. Hidajattoellah, J. Knooren & J.P. Wilken (2009). *Kaderdocument varingsdeskundigheid*. Utrecht: Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Hassink, J. (2009). *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. Wageningen: Plant Research International.
- Hassink, J., A. van Dijk & D. Klein Bramel (2011). *Waarden van Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International.
- Kal, D. (2001). *Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Kendall, K.S. & M.B. Kenkel (1989). Social Exchange in the natural helping interaction. *Journal of rural community psychology*. 10: 25-45.
- Weeghel, J. van (2005). *Herstelwerkzaamheden Arbeidsrehabilitatie van psychiatrische patiënten*. Utrecht: SWP.
- Wilde, G. de (2002). *Erbij horen. Advies Taskforce Vermaatschappelijking Geestelijke Gezondheidszorg*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Na sociálních farmách je možné poskytovat služby mnoha různým skupinám příjemců: lidem s mentálním postižením, lidem s psychiatrickými problémy, starším lidem s demencí, mladým lidem s narušenou sociální adaptací a dalším. Každá skupina vyhledává jiný přístup péče, soubor aktivit a způsob vedení.

ÚČINKY SOCIÁLNÍCH FAREM PRO SPECIFICKÉ SKUPINY KLIENTŮ

V několika posledních letech byla zpracována řada studií o účincích práce a pobytu na sociálních farmách pro různé skupiny klientů.

2.1 DĚTI A MLADÍ LIDÉ

Na sociálních farmách nacházejí stále častěji útočiště zranitelní mladí lidé. Tyto „farmy pro mladé lidi“ nabízí služby péče dětem a mladým lidem od 2 do 18 let. Některé z nich mají speciální mimoškolní či víkendový program pro děti s ADHD (*Attention Deficit Hyperactivity Disorder*, porucha pozornosti s hyperaktivitou) nebo pro děti s poruchou autistického spektra. Jiné farmy fungují jako

krizová zařízení pro mladé lidi, kteří potřebují být na určitou dobu umístěni mimo vlastní domácnost. Pokud jde o tuto poslední jmenovanou skupinu klientů, nedávné výzkumy vytvořily takzvanou mapu účinků a vybraných benefitů sociálních farem.

Vlastnosti sociálních farem v péči o mladé lidi s problémovým chováním

Platform Jeugdzorgboerderijen (Platforma pro sociální farmy pro mladistvé) ve spolupráci s Wageningen UR (2010) zkoumala přednosti sociálních farem v podpoře mladých lidí

Mladí na farmě zakouší, že jsou zaměstnancem místo „klientem“. Zjišťují, jaké kompetence mají a jak tyto kompetence v budoucnosti dokáží využít.

s narušenou sociální adaptací a problémy chování. Tito mladí lidé jsou často přítomni obtížné domácí situaci (hádky, agresivita, útoky), ve škole a v práci (záškoláctví, špatná pracovní disciplína) nebo mají nevhodné prostředí kamarádů, s nimiž tráví volný čas (drogy, kriminalita).

Srozumitelnost a bezpečí

Denní rutina na farmě a poklid venkovského prostředí zajišťují pro mladé lidi strukturu, srozumitelnost a bezpečí. Přesně tyto potřeby jsou nutné pro podporu jejich zdravého rozvoje. Na farmě patří struktura k místu přirozeně, zatímco v obvyklém pečovatelském prostředí je struktura uměle vytvářena. Na farmě zažívají daleko méně agresivity, než ve škole či jiné instituci. Jinde navíc jsou mladí lidé v kontaktu s podobně traumatizovanými, což dále zvyšuje pravděpodobnost konfliktů.

Soustavnost léčby

Farmář nebo jeho spolupracovník jsou na farmě vždy přítomni. Když se mladý člověk

vrátí ze školy, může s nimi sdílet své zážitky. V běžných sociálních institucích se mladí lidé musí vypořádat s častým střídáním pomáhajícího personálu. Členové personálu mají vlastní normy a hodnoty, stejně tak metody a myšlenky. Někdy to může přinášet problémy lidem, kteří potřebují srozumitelnost a stabilitu.

Farmář jako vzor

Zemědělec může být vzorem pro mladého člověka, který má problém s vlastní identitou. Obecně by mělo platit, že farmář je hrdý na svůj podnik a na to, čeho dosáhl. Farmářský život vytváří jeho či její vlastní identitu a farmář to dokazuje celou svou bytostí. Farmář je odborník, od kterého se mohou mladí lidé učit. Jako vzor mohou sloužit i členové farmářovy rodiny. I sociální pracovníci pro práci s mládeží zmiňují, že tato rodina je pro mladého člověka velmi důležitá (Platform Jeugd zorgboerderijen, 2010). Také mladí lidé sami uvedli, že oceňují kontakt s farmářovou rodinou.

Zapojení a odpovědnost

Na farmě pracuje mladý člověk společně se zemědělcem. On nebo ona jsou součástí života farmářovy rodiny. Toto vytváří atmosféru rovnosti. Prostřednictvím takové spolupráce, a v některých případech soužití, jsou farmář a mladý člověk schopni navázat osobní vztah.

Sociální zemědělci pro práci s mládeží uvádí, že vnímají jako normální hovořit při práci o svém životě a zkušenostech. V některých zařízeních se upozorňuje, že vztah, který je příliš osobní, není profesionální a může vést ke zklamání. Zemědělci naopak uvádí, že mají svobodu řídit se dle svých vlastních potřeb a tak si mohou dovolit risknout navázat hluboké vazby.

Z dřívějších výzkumů o práci s mládeží vyplývá, že pozornost pečovatelských pracovníků – naslouchání, úcta, otevřenost a čestné jednání, důvěra a spolupráce na normálních úkolech – jsou pro mladé velmi důležité (Meerdink, 1999).

Důraz na to, co mladí lidé dokážou

Zemědělec se obvykle nezaměřuje na problémy mladých lidí, ale většinou na to, čím mohou celkově přispět. Právě toto vytváří pozitivní pozornost. Mladí lidé sami cítí, že mají na farmě důležitou roli zaměstnanci spíše než roli klienta. Mohou objevit své dovednosti a využít jich.

Učení ve skutečném životě

Pro to, aby se mladí lidé něco naučili, se na farmě nemusí uměle vytvářet speciální situace. Pečovatelé zdůrazňují, že farma je

součástí skutečného života. Mladí lidé, kteří se odcizili společnosti, tak mohou na farmě zažívat opětovné začlenění do společnosti. Farma je také obrazem celkového životního cyklu (účastníci na ní zažívají narození i smrt zvířat, sezónní cyklus, péči o rostliny a zvířata), který může zrcadlit život mladého člověka.

Objev zájmu

Mladí lidé, kteří byli vyloučeni ze školy, vnímají často školní výuku jako příliš abstraktní. Zato starost o zvířata a rostliny na farmě je praktická: je jasné, proč je třeba udělat to a to a zvířata reagují ihned. Starost o živé dále podněcuje smysl pro odpovědnost. Mladí lidé často potřebují prostředí, které je „nehotové“, kde mohou stále zaplňovat prázdná místa. Farma toto prostředí nabízí, což jim dovoluje být tvůrčí. Obzvláště chlapci rádi šroubují nebo dělají jinou řemeslnou práci. A toto na farmě jde, aniž by bylo třeba připravovat pro činnost speciální prostor.

Pryč ze známého prostředí

A nakonec, výhodou pobytu na farmě je, že je doslova i přeneseně opravdu daleko od místa, ze kterého mladí lidé přichází a kde se dostali do potíží. Mají tak méně příležitostí i pokušení nachomýtnout se znovu k nějakému problému.

Studie dopadů individuálního výzkumného programu na farmách pro traumatizované mladé lidi ve věku 16 až 20 let

Jan Hassink z Plant Research International (Univerzita ve Wageningen) spolu s orga-

nizací Praktikon (Univerzita v Radboud) se věnovali výzkumu o dopadech a přínosech sociálních farem pro mladé traumatizované lidi. Jedna ze studií proběhla v organizaci Topaz, což je poskytovatel sociální péče ve Schijndelu (Nizozemí). Topaz nabízí mladým lidem individuální pracovní a pobytové programy na farmě. Zaměřují se na zážitkovou pedagogiku. Díky programu organizace může být v jednoletých programech umístěno na 25 mladých lidí na 25 sociálních farmách. V posledních pěti letech dokončilo takový pracovní pobytový program na farmě asi 100 mladých lidí. Když začínali, téměř všichni měli velmi omezený kontakt se svými rodiči, často během dne nic nedělali, nechodili do školy, nepracovali, ani neměli užitečnou mimoškolní činnost. Vykazovali problematické chování, užívali drogy a dostávali se do konfliktu s policií. Také měli velmi nízkou úroveň sebedůvěry. Program trvá rok, polovinu času tráví na farmě a druhou polovinu v programu následné péče, během kterého většinou mladý člověk již bydlí

opět doma. On i jeho rodiče mají distanční podporu.

Z výzkumu vyplývá, že ze 100 lidí, kteří byli zapsáni do programu v roce 2009, jej 69 % dokončilo dle plánu, 19 % jej ukončilo dříve a 13 % se nakonec rozhodlo do něj vůbec nenastoupit. Mladí lidé, kteří program ukončili, byli většinou hoši (89 %) nizozemské národnosti (90 %).

Studie zkoumala, zda sami zúčastnění mladí lidé pozorovali sami na sobě zlepšení ve vybraných aspektech "učení zážitkem"³: jak se měnilo jejich každodenní fungování, hodnocení sebe sama a dosažená nezávislost, vnímání vlastních problémů s chováním, jak dokáží vycházet s problémy, stresovými událostmi a intenzivními myšlenkami nebo pocity. Pečovatelé z Topazu informovali o kontaktu mladých lidí s rodinou, o podílu na školní práci, účasti ve svém bydlišti, kontaktu s policií, dluhové situaci, využívání volného času, situaci ohledně alkoholu

3 Internalizace chování je chování zaměřené dovnitř, vyjadřující obavy, deprese, otažení a má negativní somatické projevy.

a užívání drog, osobní pohodě, problémy s chováním a vnímáním vlastní hodnoty.

Studie pracovala s dotazníky, které účastníci vyplnili na začátku a na konci půlročního programu na farmě a na konci následného programu po návratu domů.

Výsledky

Redukce problematického chování

Z dotazníku, který vyplňovali mladí lidé, jasně vyplývá, že program na farmě měl pozitivní dopad, pokud jde o jejich problémy s chováním a sebeúctou (tabulka 1). Tyto pozitivní účinky přetrvávaly i rok po skončení programu. Dopady na to, jak se vypořádali s problémy (zvládání chování), měly nižší hodnotu.

Tabulka 1. Změny po „zážitkovém učení“ na sociální farmě pro traumatizované mladé lidi (procento mladých lidí s těmito problémy)

Aspekt	Začátek	Konec
Internalizace	32	8
Externalizace ⁴	45	15
Sebeúcta	21	4

Zaměstnanci z Topazu říkají, že faremní program vede ke zcela jasnému zlepšení kontaktu s rodinou, snížení školní nebo pracovní absence, sníženému kontaktu s policií, užívání drog, vede ke kvalitnějšímu trávení volného času, osobní duševní pohodě, omezeným problémům chování a lepšímu sebevědomí (tabulka 2). Po návazném půlročním programu se tato zlepšení určitým způsobem normalizují, ale

4 Externalizace je chování, které se zaměřuje navenek, projevuje se agresí, rebelií a násilnostmi.

procento mladých lidí, kteří užívají drogy, přichází do kontaktu s policií, nebo vykazují problematické chování, je významně nižší, než na počátku programu (tabulka 2).

Méně agresivity a konfliktů

Mladí lidé uvádí, že na farmě zažívají méně negativních stimulantů a méně agrese ve

srovnání s tradičním (pečovatelským) zařízením nebo školou. Nedostávají se do tak častých konfliktních situací. V obvyklých zařízeních jsou většinou v kontaktu s ostatními mladými lidmi, kteří čelí podobným problémům, takže je daleko častější příležitost ke vzniku problémů.

Tabulka 2. Změny ukazatele projevu (%)

Indikátor projevu	Začátek (%)	Konec (%)	Návazný program (%)
Dobrý kontakt s otcem	12	58	73
Dobrý kontakt s matkou	33	83	81
Každodenní aktivita	14	88	87
Kvalitní využití volného času	5	51	58
Duševní pohoda	16	80	81
Sebevědomí	9	83	81
Bez kontaktu s policií	22	95	81
Bez užívání drog	12	80	50
Bez problematického chování	3	50	46

Literatura

Platform Jeugdzorgboerderijen (2010). *De jeugdzorgboerderij. Een weekend perspectief*. Wageningen: Wageningen UR

Hassink, J., R. de Meyer, P. van der Sman & J. Veerman (2011). *Effectiviteit van ervaren leren op de boerderij*. Tijdschrift voor de Orthopedagogiek 50 (2):51-63.

Hassink, J. (2009). *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. Wageningen: Plant Research International.

Meerdink, J. (1999). *Weet u wat een hulpverlener moet doen? Kinderen en jongeren over de kwaliteit van uitvoerend medewerkers in de (semi-) residentiële hulpverlening*. Utrecht: SWP.

PŘÍRODA A DĚTI S ADHD

Americká studie, jejíž autorkou je Nancy Wells (Cornell Univerzity, 2000), poukázala na vztah mezi přírodou a prevencí u dětí s ADHD (porucha pozornosti s hyperaktivitou). Děti mezi 7 a 12 lety, které mají možnost část léčebného programu strávit v přírodním prostředí, vykazují nižší symptomy ADHD, než když jej tráví jinde. V jiné studii výzkumníci představili experiment s dětmi s diagnózou ADHD stejné věkové skupiny. Šli na dvacetiminutovou asistovanou procházku do tří různých prostředí: přírodního (městský park), městského centra a residenční oblasti. Po každé procházce provedli u dětí test pozornosti. Výsledky ukázaly, že děti si pamatovaly více čísel po

procházkou parkem, než po procházce centrem nebo residenční oblastí (Faber, Taylor & Kuo, 2008). Je třeba však mít na paměti, že výše uvedený výzkum obsahuje metodologickou zkratku, proto by měla být korelace mezi přírodou a reakcemi dětí s ADHD brána s určitou rezervou.

Výzkumná studie „Příroda jako terapie pro ADHD“ (Van den Berg, 2011) však rovněž uzavírá, že pro děti s ADHD je přírodní prostředí obzvláště vhodné, když vykonávají obtížné kognitivní úkoly, při kterých je třeba projevit schopnost plánovat. Zelené prostředí není jediným lékem, ale může mít pozitivní efekt na určité aspekty dětí v jejich chování a přispět k jejich celkové pohodě.

Literatura

Faber Taylor, A. & F. E. Kuo (2009). Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. *Journal of Attention Disorders*, Mar 2009; vol.12: pp. 402-409.

Van den Berg, A. & E. de Hek (2009). Groene kansen voor de jeugd. *Stand van zaken onderzoek jeugd, natuur, gezondheid*. Wageningen: Alterra.

Wells, N.M. (2000). At home with nature. Effects of 'green-ness' on children's cognitive functioning. *Environment and Behaviour*, 32: 775-795.

2.2 LIDÉ, KTERÍ TRPÍ PSYCHIATRICKÝMI POTÍŽEMI A LIDÉ, KTERÍ SE LÉČÍ ZE ZÁVISLOSTÍ NA DROGÁCH A ALKOHOLU

Lidé s psychiatrickými problémy nebo s problémy závislosti přichází na sociální farmy z různých důvodů. V mnoha případech na sociální farmě pracují kvůli smysluplné činnosti, díky níž lépe strukturují svůj týden. Často obsahuje tato denní aktivita další hlavní cíl, a to je resocializace, rehabilitace a uzdravení. U některých účastníků je cílem faremního programu pracovní integrace najít si (běžnou) práci. V následujících výsledcích výzkumů na sociálních farmách jsou lidé s psychiatrickým onemocněním a lidé s problémy závislosti vnímáni jako jedna skupina. Výzkumy totiž ukazují, že okolo 70 % účastníků, kteří se léčí se závislostí, vykazují také znaky psychiatrického onemocnění, například duální diagnózu.

Vlastnosti sociálních farem v psychiatrické péči a v péči o závislé na návykových látkách

Plant Research International (Univerzita ve Wageningen) ve spolupráci s Trimbos Institute zkoumaly, které vlastnosti sociálních farem jsou důležité pro lidi s psychiatrickými problémy a problémy závislosti na návykových látkách (2011). Podobný srovnávací výzkum, který se věnoval těmto cílovým skupinám také společně, vedly Univerzita ve Wageningen a Louis Bolk Institute. V obou studiích se výzkumníci ve fokusních skupinách a v hloubkových rozhovorech dotazovali, které prvky a vlastnosti farem byly dů-

ležité v jejich ozdravném procesu. Nejvíce byly zmiňovány následující vlastnosti:

Užitečná práce a rozptýlení

Práce na farmách pomáhá účastníkům se závislostí na návykových látkách tak, že jim dovoluje soustředit se na jiné věci, než na drogy. Během pobytu na farmě mají jasný cíl a nemusí sedět doma nebo se potloukat na ulici. Na ulici nebo doma jsou vystaveni většímu pokušení přemýšlet o drogách. Lidé s psychiatrickými potížemi tvrdí, že práce je odvede od příznaků nemoci. Když pracují, nemají tolik příležitostí myslet na své problémy. Při práci mohou nechat svůj starý svět za sebou. Často je však obtížné opustit staré přátele. Z večerního setkání se však mohou vymluvit právě z důvodu brzkého vstávání a odchodu do práce. Práce proto funguje jako důležité preventivní opatření.

Struktura a rutina

Většina účastníků studie strávila dlouhou dobu doma, v nemocnici nebo v pečovatelském zařízení, kde nemohli skoro nic dělat. Proto je pro ně radost moci znovu pracovat a stanovovat si nějaké denní cíle. Práce na farmě dovoluje účastníkům znovu si vybudovat rutinu. Pečovatelé pozorují rostoucí rozhodnost a motivaci k práci. Účastníci dokonce často souhlasí s tím, že budou pracovat víc. Jejich smysl pro odpovědnost podporuje zvláště péče o zvířata.

Jiné prostředí

Farma nabízí účastníkům jiné prostředí, než na které byli dosud zvyklí. Mnoho z nich přichází z města. Říkají, že ve městě jsou obklopeni různými stimuly, ale na far-

Účinky sociálních farem

mě se setkávají s klidem a pokojem. Účastníci si daleko více než ve městě uvědomují proměnlivost ročních sezón. Jsou schopni odpočívat a přemýšlet sami o sobě.

Sociální komunita

Pro lidi s psychiatrickým onemocněním stejně jako pro lidi léčící se ze závislosti znamená farma bezpečné prostředí. Představuje přechod mezi jejich nemocí nebo závislostí, pravidelnou prací a vstupem do společnosti. Účastníci říkají, že jim přináší radost být součástí komunity: farmářské rodiny, pečovateli a jejich kolegů na farmě. Navíc se na farmě nedostávají pouze do kontaktu s lidmi, kteří mají ten samý osud, pokud jde o sociální exkluzi, ale také s jinými příchozími.

Malý rozsah

Pečovatelé, kteří pracují s lidmi se závislostmi, uvádí, že podle svých zkušeností mají tyto tendence se ve větších skupinách předvádět. Jejich chování vede často k agresivitě a užívání nevhodné slovní zásoby. Na sociálních farmách jsou skupiny často tak malé, že si takové chování nedovolí. Pečovatelé také poznamenávají, že díky práci na farmě si budují pocit společného „my“, totiž pocit, že něco tvoří dohromady.

Hodnota farmáře a pečovateli

Farmář i pečovateli zavdávají k pocitu, že jsou účastníci na farmě vítání, což dále zvyšuje jejich sebevědomí. Ocenění je intenzivnější tím spíše, že jim zemědělec otevře svůj podnik. Jsou vítání a přijímání takoví, jací jsou. Právě toto přijetí „normálními“ lidmi je účastníky velmi ceněno.

Studie o účincích práce na sociálních farmách na účastníky s psychiatrickým onemocněním a se závislostmi na návykových látkách

Marjolein Elings (2011) ve studii o účincích práce na sociálních farmách pro skupiny lidí s psychiatrickou diagnózou a/nebo závislostí na návykových látkách srovnávala účastníky na programech sociálního zemědělství a v jiných projektech denních ergoterapeutických center. Hypotézou výzkumnice bylo, že sociální fungování, kvalita života a stravovací návyky účastníků na sociálních farmách by se měly zlepšit v porovnání s účastníky jiných pracovních projektů. V tomto částečně experimentálním výzkumu sledovala účastníky z obou skupin v průběhu jednoho roku. Ve výzkumu účastníci vyplňovali třikrát dotazník: na začátku jejich zapojení do faremní práce nebo jiného projektu, druhé měření proběhlo po půl roce a třetí po roce jejich zapojení. Dotazník se skládal z běžně používaných, standardizovaných otázek oblasti sociálního sektoru. Měřil kvalitu života a psychologické a sociální fungování účastníků. Výzkum také zahrnoval otázky o sociodemografických údajích a zdravotní anamnéze, o využití péče a o finančních zdrojích. Vedle těchto kvantitativních metod proběhly fokusní skupinové diskuse a hloubkové rozhovory.

Dohromady vyplnilo základní dotazník 149 účastníků, z toho 113 pracovalo na sociální farmě a 35 bylo zapojeno do jiných pracovních projektů. Druhý dotazník, který byl rozdělen po půl roce, vyplnilo 67 účastníků: 53 ze sociálních farem a 14 z ostatních pracovních projektů, po roce jej vyplnilo 28 účastníků, z nich většina 21 byla z farem

a zbylých 7 účastníků pocházelo z jiných pracovních projektů.

Kvantitativní výsledky

Kvalita života

Na počátku zapojení do práce na sociální farmě a jiných projektů byly měřeny výsledky u obou zúčastněných skupin, pokud jde o kvalitu života a sociální a psychologickou funkčnost, zhruba stejné. V průběhu roku účastníci na sociálních farmách, ani účastníci jiných pracovních projektů nevykazovali v jednotlivých oblastech žádný signifikantní progres, ani regres. Účastníci však během sledovaného roku snížili frekvenci užívání návykových látek, a také méně často vyžadovali kontakt s pečovateli nebo pečovatelskými zařízeními.

Spokojenost

Spokojenost účastníků na sociálních farmách byla měřena za použití metodiky GGZ (Mentální a zdravotní péče) (Erp, 2004). Výsledky ukazují vysokou spokojenost účastníků jak s prací na farmě, tak s faremním doprovodem. Práce měla průměrný výsledek 7,8 a doprovod skóre 7,9. Výsledek 45 účastníků, kteří pracovali na farmě déle než rok, ukazuje vzrůstající míru spokojenosti. Práci na farmě přiřadili skóre 8,2 a doprovodu 8,3.

Kvalita života

Kvantitativní data studie ukazují, že pokud jde o zlepšení či výrazné zhoršení kvality života, sociální či psychologickou funkčnost a zlepšené stravovací návyky, nevykazují

Účinky sociálních farem

srovnávané skupiny výrazné rozdíly. Důvodem těchto výsledků může být postupné snižování účastníků ve výzkumu, což v posledku činí počet respondentů příliš malý na to, aby byl dostatečně reprezentativní.

Kvalitativní výsledky

Je zajímavé, že rozhovory s téměř 50 účastníky, sociálními zemědělci a sociálními pracovníky velmi jasně ukazují na pozitivní vliv sociálních farem. Nejčastěji byly zmiňovány tyto benefity práce na sociálních farmách:

Lepší kondice

Účastníci se cítí zdravější, zvyšují svalovou sílu a objevují novou energii. Zvláště lidi, kteří nejsou uživateli drog, pociťují zlepšení tělesné kondice.

Zvýšení chuti

Práce na sociální farmě zvyšuje chuť k jídlu. Tento fakt je důležitý speciálně pro ty, kteří se léčí ze závislosti, protože tuto stránku života různě dlouhou dobu zanedbávali. Sociální farma jim vytváří jasnou strukturu pauz na kávu, oběd a čaj. Účastníci si tak mohou znovu osvojit normální stravovací režim. Na některých sociálních farmách si navíc lidé dohromady vaří, což nadále podporuje normální stravování. Chuť k jídlu také zvyšuje práce na čerstvém vzduchu.

Více odvedené práce

Účastníci si musí na farmě zvyknout na pracovní rytmus, pečovatelé si však všimají, že

jsou postupem času výkonnější. Učí se tak, že pracují sami, musí se umět rozhodnout a rozvrhnout svoji energii, aby zvládli pracovat po celý den.

Umění odpočívat

Účastníci říkají, že sociální farma jim pomáhá zklidnit se. Sociální farma poskytuje bezpečné prostředí s dostatkem prostoru. Fyzická práce na čerstvém vzduchu účastníky unavuje; odchází domů spokojeni a lépe se jim spí.

Větší sebevědomí a sebeúcta

Sebevědomí a sebeúcta při práci rostou. Účastníkům také prospívá ocenění a přijetí sociálním zemědělcem a sociálním pracovníkem, stejně jako dosahování pozitivních výsledků prostřednictvím práce. Pocit, že je člověk smysluplně zapojen a že za sebou nechává viditelné výsledky práce, dává účastníkům pocit, že si mohou sami sebe vážit. Vidí také cíl, jehož mají dosáhnout. Důležitou roli hraje, že se na ně začínají rodina i přátelé dívat jinak.

Prosociální chování

Sociální pracovníci pozorují v chování účastníků změnu. Poskytovatelé péče v oblasti drogové závislosti jsou u nich zvyklí na speciální místnost pro užívání drog.⁵ Pozorují, že účastníci na sociální farmě jsou společenštější a prokazují více solidarity. Jedni druhé povzbuzují, aby přišli na farmu. Tento postoj je úplně jiný ve srovnání s jejich egocentrickým zaměřením v místnostech

5 Jedná se o speciální místa, na nichž mohou být užívány drogy. Díky jejich kontrole se například předchází vyhazování injekčních stříkaček ve veřejném prostoru.

pro užívání drog. Účastníci používají na farmě odlišnou slovní zásobu a hovoří o jiných tématech. Více si uvědomují sebe navzájem a také spolu lépe vychází.

Houževnatost, angažování a odpovědnost

Čím více času tráví účastníci na farmě, tím jsou houževnatější. Učí se včas vstávat, dodržovat dohody a budovat pozitivní pracovní zkušenost. Rozvíjí smysl pro odpovědnost díky tomu, že zvládají zadané úkoly. Starají se o zvířata a rostliny a to současně zvyšuje jejich angažovanost.

Závěr

Tento výzkum ukazuje, že účastníci z klientské skupiny lidí s problémy s drogami a s psychiatrickým onemocněním se cítí schopnější a užitečnější, když pracují společně na farmě. Jde o kombinaci různých faktorů, se kterými se setkávají na farmě ve srovnání s ostatními ergoterapeutickými projekty denních center. Sociální farmy představují pro mnoho účastníků příjemný a bezpečný přístav, pokud jde o přemostění mezi jejich nemocí/závislostí a společeností obecně a zvláště pokud jde o pravidelnou nebo dobrovolnou práci.

Literatura

M. Elings, D. Haubenhofer, J. Hassink, P. Rietberg & H. Michon (2011). *Effecten van zorgboerderijen en andere dagbestedingsprojecten voor mensen met een psychiatrische of verslavingszorgachtergrond*. Wageningen: Plant Research International en Trimbos-instituut.

E. Baars, M. Elings & J. Hassink (2008). *De Hoge Born verbindt: kwaliteiten en effecten van zorgboerderij De Hoge Born*. Wageningen: Plant Research International en Louis Bolk instituut.

Ketelaars, D. E. Baars & H. Kroon (2001). *Werkend Herstellen: Een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek*. Utrecht: Trimbos-instituut en Louis-Bolk Instituut.

Erp, van N. (2004). *Instrument voor tevredenheidsonderzoek onder deelnemers op zorgboerderij*. Utrecht: Trimbos instituut.

UŽITÍ FYZICKÉ AKTIVITY PRO DOBRÉ MENTÁLNÍ ZDRAVÍ

Ve své knize „Pillen, praten en bewegen“ (Pilulky, povídání a cvičení) Jaap van der Stel (2005) píše o původu omezeného tělesného pohybu v současném životním stylu mnoha lidí. Uvádí, jaké to má dopady na jejich fyzické a mentální zdraví. Ukazuje, že vyšší míra cvičení zlepšuje tělesnou kondici klientů s psychiatrickými problémy a že cvičení vede k redukci negativních psychických symptomů.

Pokračuje, že tělesné cviky, pokud jdou správně prováděny, přináší jen benefity. Medicínská léčba nebo terapeutický rozhovor nevedou ke stejnému druhu radosti a potěšení. Pozitivní zážitky, které patří ke cvičení, jsou také tím důležitým motorem, který lidi motivuje k alespoň minimálnímu úsilí.

Literatura

Van der Stel, J. (2005). *Pillen, praten en bewegen: Nut van fysieke activiteiten voor geestelijke gezondheid*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

ODLEHČOVACÍ PÉČE: PEČOVATELSKÉ DOMY A PREVENCE

Starost o příbuzné nebo blízké přátele se závažnou psychickou poruchou je často těžkým omezením pro pečovatele i jejich okolí. Studie nizozemského Expertního centra pro neformální péči (Expertisecentrum Mantelzorg) odhaluje, že mnoho lidí s psychickou poruchou prokazuje změny osobnosti, snadno se rozčilí a chybí jim vhléd na vlastní nemoc. Z toho důvodu jejich pečovatelé

častěji potřebují službu, kde si mohou odpočinout. Často však nejsou odlehčovací služby pro tyto specifické klienty vhodné. Studie ukazuje, že výjimku tvoří sociální farmy. Sociální farmy jsou malé, dostupné organizace, které nabízejí adekvátní denní činnost pro různou klientelu, včetně přetížených pečovatelů. Sociální farmy tak vytvářejí důležitý prvek v nabídce odlehčovací péče.

Literatura

M. Vermaas (2009). *Respijt voor de mantelzorger-kansen voor zorgboeren*. Utrecht: Expertisecentrum Mantelzorg.

M. Vermaas (2009). *Werken bij de zorgboer-een adempauze voor de mantelzorger* (folder). Utrecht: Expertisecentrum Mantelzorg.

STUDE O ÚČINCÍCH FAREMNÍCH ZVÍŘAT PŘI LÉČBĚ LIDÍ S PSYCHIATRICKÝM ONEMOCNĚNÍM

Norský výzkumník Bente Berget se v roce 2008 pustil do výzkumu účinků farmářských zvířat při léčbě lidí s psychiatrickým onemocněním. Jednalo se především o léčbu schizofrenie, poruchy chování,⁶ poruchy úzkosti a poruchy osobnosti. Pacienti docházeli na farmu dvakrát týdně po 12 týdnů a pracovali 3 hodiny denně u krav. Tato terapie byla doplňkem jejich „standardní“

léčby. Studie měřila změnu – proběhlo měření před začátkem terapie, po 12 týdnech a poslední měření proběhlo po 6 měsících od ukončení terapie. Klienti vyplňovali dotazník, který zahrnoval aspekty úzkosti, deprese, mechanismy pro zvládání stresových okolností, výkonnost a kvalitu života. Kromě dotazníku bylo také při kontaktu klientů se zvířaty natáčeno video.

6 Porucha je (dlouhodobý) emoční stav jedince, který se stane více nápadný nebo je bagatelizovaný. Jedinec je kvůli poruše příliš smutný (depresivní) nebo nepřirozeně šťastný (manický).

Výsledky

Studie ukázala, že jak kvantita, tak kvalita práce se během trvání projektu zvýšila. Neprojevalo se však výrazné snížení úzkosti, ani deprese. Také co se týká výkonnosti, přizpůsobovací mechanismy a kvalitu života, neprojevaly se statisticky významné rozdíly mezi léčbou této skupiny a kontrolní skupiny. Skupina klientů s poruchou chování však ukázala pozitivní změnu, pokud jde o výkonnost a kvalitu života. V tomto případě prokazovala vyšší skóre než kontrolní skupina. Jak se ukázalo, nejvíce benefitů přinesla práce se zvířaty.

Pokud jde o řešerši v literárních zdrojích o efektivitě intervencí u hraničních klien-

tů, kteří jsou v kontaktu se zvířaty, ukazuje se, že tento typ intervence je přínosný pro různé cílové skupiny. Účinky prokázaly, že se zlepšila jejich kvalita života, snížil stres, zlepšily výsledky ve škole a kognitivní dovednosti, rozvinuly se verbální a sociální kompetence a zvýšila sociální interakce (Mansfeld, 2002; Janssen & Bakker, 2007).

Studie Enders-Slengerse (2000) významňuje účinky domácích zvířat, jako jsou psi a kočky, na klientskou skupinu starších lidí. Jeden ze závěrů studie je, že vztah člověk-zvíře může naplnit určité sociální potřeby, především emoční a péčové aspekty. Studie také ukazuje, že domácí mazlíčci mají do určité míry preventivní efekt proti stresu.

Literatura

B. Berget (2008). *Animal assisted therapy: effects on persons with psychiatric disorders working with farm animals*. Ass: University of Life Sciences of Ass, Noorwegen.

Enders-Slengers, J.M.P. (2000). *Een leven lang goed gezelschap. Empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen (proefschrift)*. Utrecht: Universiteit van Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen.

Janssen, M. & F. Bakker (2007). *De therapeutische werking van huisdieren bij psychiatrische problemen: een literatuurstudie*. Amsterdam: AdSearch.

Mansfeld, K. (2002). *Metaanalyse zur Tiergestützten Therapie. Eine Literaturübersicht unter der besonderen Berücksichtigung potentieller Wirkfaktoren sowie der therapeutischen Indikation*. Wenen: Universität Wien.

2.3 STARŠÍ LIDÉ S DEMENCÍ

Stále vyšší počet starších lidí s demencí využívá v Nizozemí možností sociálních farem. Na 150 takových sociálních farem nabízí denní služby seniorům s demencí. Mnoho z nich poskytuje i intenzivnější formu podpory, například chráněné bydlení. Charakteristickým rysem těchto pečovatelských služeb pro starší lidi je, že se jedná o malá zařízení, většinou pro 6 až 10 účastníků.

Obecné vlastnosti sociálních farem v případě starších osob s demencí

Sociální farmy stále rozšiřují nabídku pro aktivizaci starších lidí a zvyšují jejich svobodu volby. Denní péče na farmě ve srovnání s jiným typem pravidelné podpory vyhovuje především mužům.

Malá velikost

Studie, které vedly organizace Trimbos Institut a EMGO Institut (VU Medical Centre, 2007) ukazuje, že malá velikost pečovatelského zařízení má na starší lidi s demencí pozitivní dopady. Tato klientská skupina potřebuje pro život důvěrné a chápatvé prostředí s domáckou atmosférou. Sociální farma takovou atmosféru nabízí. Pro malou organizaci je někdy na druhou stranu obtížné nalézt dostatečně kvalifikovaný personál.

Normální život

Starší lidé na farmě zažívají pocit „normálního“ života. Podílí se na každodenních činnostech, na něž byli zvyklí, ještě když byli doma. Jde například o lehčí úklidové práce nebo

společné vaření. V běžných zařízeních je pro tyto „normální“ aspekty méně prostoru. Například strava je tam rozvážena z ústřední kuchyně. Někdy je pro starší lidi obtížné péči přijímat, proto by sociální farma mohla být volbou pro ty starší lidi, kteří jsou v přijímání každodenní péče zdrženlivější.

Účinky sociálních farem na starší lidi s demencí

Studiu účinků pobytu na sociálních farmách pro lidi s demencí se věnovaly dva výzkumy. Simone de Bruin (Univerzita ve Wageningen, 2009) srovnávala změny u 30 lidí, kteří pobývali na sociálních farmách, s 23 staršími lidmi, kteří byli uživateli denní péče v běžných zařízeních. De Bruin pozorovala účastníky na počátku jejich pobytu na farmě a v běžném zařízení, sledovala je po šesti měsících a po roce. Účastníci chodili na farmu průměrně 2 až 3 dny v týdnu a trávili tam 6 hodin. Srovnávací skupina trávila stejně dlouhý čas v běžném zařízení. V druhé studii popisoval Hassink s kolegy (Plant Research International, 2007) hodnotu sociálních farem pro různé cílové skupiny, včetně lidí s demencí.

Výživa

Důležitý prvek, který je sledován při práci se staršími lidmi s demencí, je množství jídla a tekutin, které přijímají. U mnoha starších pacientů s demencí hrozí riziko podvýživy spojené s neočekávanou ztrátou váhy. Výzkum De Bruin ukazuje, že starší pacienti s demencí pobývajcí na sociální farmě, přijímají více energie v potravě (o 1,2 MJ denně víc), karbohydrátů (o 39 g denně více) a tekutin (o 441 g denně více), než jejich vrs-

Účinky sociálních farem

tevníci v běžném pečovatelském zařízení. Holandská prevalence měření potíží v péči v roce 2005 ukazuje, že pacienti v 1 ze 4 nemocnic, klienti v 1 z 5 v domácí péči a 1 z 6 pacientů v pečovatelském pobytovém zařízení mají nedostatečný výživový status. Denní péče na sociální farmě tak může mít důležitý dopad na prevenci dehydratace, nechtěné ztráty váhy a podvýživy.

Různorodé činnosti

Sociální farmy nabízí pro starší lidi variabilnější denní program. Tento program je šitý na míru tak, aby vyhovoval normálnímu, domácímu rytmu života starších lidí. Aktivita, kterých se účastní, mohou být individuální i skupinové, zatímco činnosti v běžných zařízeních jsou většinou skupinové. Starší lidé na sociálních farmách také tráví více času venku na čerstvém vzduchu.

Více sociálních kontaktů

Mnoho starších lidí s demencí, kteří opouští domov, ztrácí i své sociální kontakty. Na farmě však mohou navázat nové. Starší lidé snadněji rozvinou důvěřivé vztahy s vlastníky farmy, kteří jsou na farmě neustále, zatímco poskytovatelé péče v běžných zařízeních mají tendenci se častěji střídat. Na některých farmách přichází starší lidé také do kontaktu s lidmi z vesnice. Farmář (nebo jeho žena) je například s sebou berou, když jdou na nákup do potravin.

Tělesná kondice

Činnosti na farmách, jako je krmení zvířat a jednocení rostlin na poli, většinou vyžadují víc fyzického úsilí, než aktivity v běžných centrech denní péče. Faremní činnosti jsou

pravidelné a variabilnější, jedná se například o pozorování, krmení zvířat, zahradničení, procházky a přípravu jídla. Starší lidé na farmě pocítují podporu v tom, aby zůstávali aktivní a dělali věci společně, což jim pomáhá udržovat tělesnou kondici. Jan Auke Walburg (2010) ve své knize „Duchem mladý“ uvádí, že různé studie vyzdvihují fakt, že tělesné cvičení snižuje riziko demence.

Kognitivní funkčnost, emoční pohoda a problémy chování

De Bruin ve svém výzkumu poukazuje na to, že kognitivní funkčnost, emoční pohoda a problémy chování ve skupině starších lidí jak ze sociálních farem, tak v běžných zařízeních každodenní péče, nevykazovaly ani po roce žádné zlepšení. Mezi těmito skupinami nezaznamenala v těchto oblastech žádný signifikantní rozdíl.

Závěr

Sociální farmy nabízí pro starší pacienty s demencí různorodější program než běžná zařízení každodenní péče. Pobyt na farmě zlepšuje jejich příjem potravy a tekutin. Naopak, žádný významný rozdíl nebyl zaznamenán v ostatních doménách výzkumu. Příčinou mohl být omezený počet respondentů. Navíc existují rozdíly v profilu těch, kteří dochází na sociální farmy (často ženatí a relativně mladší muži) a těch, kteří dochází do denních center (často ovdovělé ženy).

Literatura

Bruin, S., de (2009). *Sowing in the autumn season. Exploring benefits of green care farms for dementia patients*. Wageningen: Wageningen Universiteit.

Driest, P., A. Jans, A. Roest & K. Oltmer (2010). *Thuis op de zorgboerderij. Handreiking kleinschalig wonen voor ouderen met dementie*. Bennekom: Taskforce Multifunctionele Landbouw.

Hassink, J., M. Elings, R. Ferwerda & J. Rommers (2007). *Meerwaarde Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International.

Walburg, J.A. (2010). *Jong van geest. Optimistisch ouder worden is geen kunst*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers.

MALÁ POBYTOVÁ ZAŘÍZENÍ PRO STARŠÍ PACIENTY S DEMENCÍ

Trimbos Institut společně s EMGO Institutem provedli výzkum o účincích malých pobytových center pro starší lidi s demencí. Počet těchto zařízení se v posledních letech v Nizozemí zvýšil. Důvodem může být poznatek, že tradiční pečovatelské domy neuspokojují přání nebo potřeby lidí s demencí. Pocit domova, familiárnost a respekt často v pečovatelských domovech chybí, naopak převažuje nemocniční charakter velkých oddělení a dlouhých chodeb.

Studii oba instituty realizovaly v 19 malých pobytových pečovatelských zařízeních,

kteřá byla srovnávána se 7 tradičními pečovatelskými domy. Výzkumníci vedli rozhovory se 160 rezidenty a jejich pečovateli na začátku výzkumu a znova po 6 měsících, zajímali se o funkčnost a kvalitu života rezidentů, jejich zdraví či spokojenost poskytované péče. Dále bylo 380 pečovatelů dotazováno na stupeň samostatnosti, požadavky na práci a sociální podporu kolegů a manažerů.

Rezidenti poskytli pozitivní, ale velmi opatrný pohled na věc. Ukázalo se, že rezidenti v malých pobytových zařízeních potřebují

méně dopomoci při denních aktivitách než obyvatelé velkých pečovatelských domů. U malých poskytovatelů jsou také více zapojeni do společnosti. Obyvatelé malých zařízení chodí častěji ven a mají častěji nějakou aktivitu. Větší rozdíly nebyly pozorovány v oblasti problémů chování a užívání psychoaktivních látek. Pečova-

telé malých pobytových zařízení nastiňují, že jsou spokojeni s určitými aspekty péče, jako je osobní pozornost klienta a pečovatele. Pečovatelé malých poskytovatelů jsou navíc velmi pozitivní. Zaměstnanci vnímají více autonomie, není na ně kladeno tolik pracovních požadavků a mají více sociální podpory od kolegů.

Literatura

Boekhorst, te S. (2007) *Kleinschalig wonen voor ouderen met dementie: een kwaliteitsverbetering?* Tijdschrift Kwaliteit in Beeld: 8-10.

2.4 LIDÉ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Na farmách od nepaměti pracovali lidé s mentálním postižením. Vesničané, kteří nebyli schopni z tohoto důvodu normálně pracovat, byli na farmách vítáni. I dnes jsou největší skupinou lidí, kteří pobývají na sociálních farmách. Je proto zajímavé, že se této cílové skupině věnovaly výzkumné studie jako poslední. Možná je to kvůli obtížnosti takový výzkum vůbec provést, může být například problém vytvořit dotazník, kterému by lidé s mentálním postižením porozuměli a dokázali jej správně vyplnit.

Také jsou hůře měřitelné změny, které lze od tohoto typu péče očekávat. Od mnoha účastníků s mentálním postižením je také příliš ambiciózní vyžadovat pravidelnou práci.

Obecné vlastnosti sociálních farem v případě lidí s poruchami učení

Marjolein Elings (Wageningen UR, 2004) se věnovala specifické hodnotě sociálních farem pro lidi s mentálním postižením. Navštívila 6 farem a dělala rozhovory s účastníky, sociálními zemědělci a pracovníky v přímé péči. Klientská skupina byla s každodenními aktivitami na farmě velmi spokojena. Elings identifikovala 5 charakteristik, které jsou ve spojitosti s pozitivní zkušeností pro tuto skupinu důležité.

Farmář jako vzor

Přítomnost „skutečného farmáře“ byla pro účastníky velmi důležitá. Farmář pro ně fungoval jako vzor. Farmář je šéf, který má

potřebné dovednosti a znalosti o tom, co je třeba udělat. V neočekávaných situacích, jež se na farmě pravidelně objevují, dokáže reagovat a vždy se kreativně přizpůsobit. Farmář je z povahy věci podnikatelem. Toto podnikání jde ruku v ruce s poskytováním péče, kde je často nutné improvizovat.

Smysluplná práce

Práce na sociální farmě, která je zároveň produkční farmou, znamená pro účastníky přidanou hodnotu. Dělat užitečnou práci je pro ně oceněním a satisfakcí. U některých účastníků je práce na takové sociální farmě dobrým výchozím bodem k tomu, aby si později našli zaměstnání v normálním zemědělském podniku.

Malá velikost

Péče poskytovaná na většině sociálních farem má malý rozsah. Klienti díky tomu zažívají velkou individuální pozornost při péči i při práci.

Sociální síť

Na sociální farmě přichází účastníci do kontaktu s různými lidmi. To rozšiřuje jejich sociální síť. Stejně důležitá je pro ně i zemědělcova rodina. Mnoho faremních úkolů odvádí účastníci společně. Pomáhá jim to vytvářet pocit solidarity spolu se sociálními zemědělci a pečovateli. Společná práce je pro osoby s mentálním postižením velmi povzbuzivá. Při společné práci se navíc učí jedni od druhých. Mnoho dalších lidí s mentálním postižením žije a pracuje na stejném místě, například v pečovatelském zařízení. Na rozdíl od toho jsou na sociální farmě lidé z různého prostředí, práce a by-

dlení nejsou na tom samém místě a tak se účastníci setkávají i s jinými lidmi a na chvíli se dostanou mimo pečovatelské zařízení a své obvyklé spolubydlící.

Ke klientům se přistupuje na základě jejich schopností

Účastníci jsou během práce na sociální farmě hodnoceni podle toho, co mohou dělat, ne co nemohou dělat z důvodu svého postižení. Některé typy práce vyžadují určitý pracovní tlak. Účastníci tlak vnímají jako výzvu a do určité míry i jako potěšení. Pokud úkol zvládnou, vzroste jim sebevědomí.

Pečovatelé mají zemědělské znalosti

Sociální zemědělci a pečovatelé tvrdí, že zemědělská znalost je klíčová k poskytování kvalitního vedení lidí na farmě. Díky tomu mohou připravovat klientům takovou práci, která odpovídá jejich schopnostem. Znalost navíc podmiňuje flexibilitu pečovatелů v neočekávaných situacích.

Literatura

M. Elings (2004). *Boer, zorg dat je boer flift! Een onderzoek naar de specifieke waarden van een bedrijfsmatige zorgboerderij*. Wageningen: Wetenschapswinkel Wageningen UR.

Sociální farmy mají charakteristické rysy a vlastnosti , které ovlivňují zdraví a osobní pohodu jejich účastníků. V této kapitole se podrobně podíváme na nejdůležitější z nich.

VLASTNOSTI SOCIÁLNÍCH FAREM

3.1 SPECIFICKÉ CHARAKTERISTIKY SOCIÁLNÍCH FAREM

Z rozhovorů s klienty, pečovateli a sociálními zemědělci (Hassink, 2007) se ukazuje, že sociální farmy jsou jedinečná zařízení, kde jsou kombinovány následující prvky:

- Osobní angažovanost sociálního zemědělce
- Bezpečná komunita
- Celá řada užitečných a různorodých činností
- Zelené prostředí

Obrázek 2: Vlastnosti sociálních farem (Hassink, 2010)

Klienti a pečovatelé vnímají sociální farmu jako jedinečné místo, protože kombinuje farmářovu osobní angažovanost, bezpečnou komunitu, užitečnou a různorodou práci a zelené prostředí.

Na tyto prvky společně působí neformální kontext, který je podobný běžnému životu. Dřívější studie ukazují, že tyto specifické vlastnosti by mohly být pro jejich účastníky důležité v jejich ozdravném procesu.

Literatura

Hassink, J., M. Elings, R. Ferwerda & J. Rommers (2007). *Meerwaarde Landbouw en Zorg*. Wageningen: Plant Research International.

3.2 SOCIÁLNÍ ZEMĚDĚLEC – VZTAH KE KLIENTOVI

Vztah mezi poskytovatelem péče a klientem je důležité výzkumné téma, které se vztahuje k léčbě a péči o lidi. Jako nejdůležitější faktory pro úspěšnou léčbu a spokojenost klientů zmiňují Bachelor a Horvath (1999) empatii, porozumění, angažovanost, vřelost a kamarádství. Profesor psychoterapie Leyssen (2007) souhlasí. Podle něj jsou v kontaktu mezi klientem a poskytovatelem péče velmi důležité zájem, upřímnost, empatie a autenticita. Výzkumy o efektivitě zacházení s klientem ukazují, že terapeutický

vztah a míra, do jaké se pacient do léčby aktivně zapojuje, významně ovlivňují, zda bude mít léčba pozitivní výsledek (Verhaeghe, 2010). Přehled několika studií dokládá, že na úspěšné léčbě má ze 30 % podíl právě tento vztah (Ketelaars a kol., 2001; Bohart, 2000; Lambart, 1992).

Ukazuje se, že stejně důležitý je vztah mezi účastníkem a sociálním zemědělcem. V rozhovorech účastníci zmiňují, že si cení role farmáře jako neprofesionálního pečovatele. Přesto se dosud výzkum těmto neprofesionálním pečovatelům věnoval pouze v omezené míře. Studie rovněž potvrzují,

že pro osoby s chronickými psychiatrickými problémy jsou důležití dobrovolníci, kteří na farmu přichází, neboť dokáží dobře naslouchat, jsou pravdiví, přátelští, respektující a podpůrní. Klienti vůči těmto neprofe-

sionálním pomocníkům nemají předsudky a jsou proto ochotnější s nimi spolupracovat (Kendall, 1989; Piat a kol., 2006; Walter & Petr, 2006).

Literatura

Bachelor, A. & A. Horvath (1999). The therapeutic relationship. In: A. Hubble, B.L. Duncan & S.D. Miller (eds). *The heart and the soul of change. What works in therapy*. American Psychological Association, Washington.

Bohart, A.C.(2000). The client is the most important common factor: Clients' self-healing capacities and psychotherapy. *Journal of Psychotherapy Integration* 10: 127-149.

Ketelaars, D., E. Baars & H. Kroon (2001). *Werkend herstellen: een onderzoek naar therapeutische (leef)werkgemeenschappen voor mensen met psychiatrische problematiek* Dronen: Stichting Omslag en Trimbos-instituut.

Lambert, M.J. (1992). Implications of outcome research for psychotherapy integration. In: J.C. Norcross and M.R. Goldstein (eds.). *Handbook of psychotherapy integration*. New York: Basic Books.

Leyssen, M.(2009). *Tijd voor de ziel*. Tiel: Lannoo uitgeverij. Verhaege, P.(2010) *Het einde van de psychotherapie*. Amsterdam: De Bezige Bij.

3.3 FARMA JAKO SOCIÁLNÍ KOMUNITA

Práce na farmě zajišťuje, že jsou účastníci součástí sociální komunity, která se skládá z dalších lidí, farmáře a jeho družky / jejího druha a dalších pečovateli. A farma je dále sama osobě součástí širší komunity. Sociální vztahy jsou pro lidské bytosti zásadní. Sociolog Durkheim (1951) říká, že lidé jako součást komunity získávají určité role a udržují tak vztahy s ostatními. Tato role (nebo tyto role) vytváří jejich identitu a rozsah, do jaké míry se cítí být integrováni do

společnosti. Kromě tělesné ochrany vztahy poskytují také ochranu emoční (Schachter, 1959).

„Teorie společenské směny“ (Vaux, 1998) říká, že sociální vztahy jsou důležité kvůli jejich reciprocitě. Lidé se navzájem doplňují a jsou si vzájemným hodnotným zdrojem.

Vývojová psychologie navíc klade důležitost na bezpečná a stabilní vztahová pouta. Weiss (1973) jmenuje šest základních mezilidských potřeb, které jsou, do určité míry, ve vztazích naplněny:

- Náklonnost
- Sociální integrace
- Potvrzení hodnoty
- Spolehlivé spojení
- Vedení (rada, informace a ochrana)
- Možnost nechat o sebe pečovat

Podle Weisse může neschopnost naplnit tyto potřeby vést k psychickým obtížím. Výzkumy dokazují, že pocit bezpečí a pozitivní vztahy redukují stres a urychlují ozdravný proces (Caplan, 1974; Eriksen, 1994; Kulik & Mahler, 1998; Winefield a kol., 1992).

Literatura

Caplan, G. (1974). *Support systems and community mental health: lectures on concept development*. New York: Behavioral Publications.

Durkheim, E. (1951). *Suicide: a study in sociology*. New York: The Free Press.

Eriksen, W. (1994) The role of social support in the pathogenesis of coronary heart disease: a literature review. *Journal of Family Practice* 11: 201-209.

Kendall, K.S. & M.B. Kenkel (1989). Social Exchange in the natural helping interaction. *Journal of Rural Community Psychology*, 10 (2): 25-45.

Kulik, J.A. & H.I.M. Mahler (1989) Social support and recovery from surgery. *Health Psychology* 8: 221-238.

Piat, M., S. Wohl & D. DuRuisseau (2006). *The use of volunteers to promote community integration for persons with serious mental illness*. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 10 (2): 49-57.

Schachter, S. (1959). *The psychology of affiliation: experimental studies of the sources of gregariousness*. Stanford: Stanford University Press.

Vaux, A. (1988). *Social support: theory, research and intervention*. New York: Preager Publishers.

Walter, U.M. & C.G. Petr (2006). Lessons from research on paraprofessionals for attendant care in children's mental health. *Community mental health journal*. 42 (5): 459-75.

Weiss, R.S.(1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge: MIT Press.

Winefield, H.R., A.H. Winefield & M. Tiggemann (1992). Social support and psychological wellbeing in younger adults. The multi-dimensional support scale. *Journal of Personality Assessment*, (1):198-210.

3.4 UŽITEČNÉ KAŽDODENNÍ ČINNOSTI A PRÁCE

Účastníci na farmě společně každodenně pracují podle svých vlastních možností. Smysluplná pracovní činnost má pozitivní vliv na tělesnou i psychickou stránku a celkovou pohodu (Bartley, 1994; Cable a kol., 2008). Ve svých studiích Van Weeghel (1995) a Boardman (2003) zmiňují, že práce dává lidem strukturu, identitu a příležitost rozvíjet sama sebe. Ohraničuje to jejich horizonty, podporuje sociální kontakty a dává jim pocit přináležitosti. Práce nutí lidi, aby byli aktivní, fyzicky lidi unavuje a podílí se tak na lepším tělesném zdraví.

Samozřejmě že ne každá taková práce má pozitivní výsledky. Lidé obecně hodnotí svou práci jako pozitivní, pokud je užitečná a pokud je dostatečně různorodá. Kielhofner (2002) poznamenává, že lidé k užitečné práci přirozeně tíhnou. Užitečné a smys-

lupné činnosti poskytují životní strukturu a rytmus. Takové aktivity dále stimulují a zlepšují rozvoj tělesných a sociálních dovedností, dávají lidem pocit kompetence a erudovanosti.

Christiansen se svými kolegy (2005) vyvinuli model, který ukazuje, že lidská identita a smysl užitečnosti pochází z jejich denních činností. Tento model „osoba – prostředí – práce – výkon“ (PEOP) obsahuje čtyři prvky:

- Osoba: vlastní osobnostní faktory
- Prostředí: prvky prostředí
- Práce: co člověk rád dělá
- Výkon: projev práce samotné

Tím, že jedinec získává smysluplnou a úspěšnou zkušenost, rozvíjí vlastní pocit nezávislosti a erudovanosti. Tyto charakteristiky jsou důležité pro to, aby zvládl další výzvy (Christiansen a kol., 2005).

Literatura

Bartley, M. (1994). *Unemployment and ill health: understanding the relationship*. Journal of Epidemiology and Community Health, 48: 333-337.

Boardman, J. (2003). Work, employment and psychiatric disability. *Advances in psychiatric treatment*, 9: 327-334.

Cable, N., A. Sacker & M. Bartley (2008). The effect of employment on psychological health in mid-adulthood: findings from the 1970 British Cohort Study. Journal of Epidemiology and Community Health, 62.

Christiansen, C.H., C. M. Baum & J. Bass-Haugen (eds.) (2005). *Occupational Therapy: Performance, Participation and Well-being, 3rd edition*. Thorofare NJ: SLACK Incorporated.

Kielhofner, G. (2002). *Model of Human Occupation*. 3rd edition. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.

Weeghel, van J. (1995). *Herstellwerkzaamheden. Arbeidsrehabilitatie van psychiatrische patiënten*. Utrecht: SWP.

3.5 ZELENÉ PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ

Jedna z nejdůležitějších charakteristik pobytu na farmě je, že se lidé opět vrací k přírodě. Nizozemský Poradní odbor pro zdraví v roce 2004 došel k závěru, že lidský kontakt s přírodou je stále omezenější. Zároveň a možná ne náhodou si stále více studií všimá, že kontakt s přírodou může zlepšovat zdraví a obecně lidskou pohodu. Vyzdvihujeme zde proto některé klíčové účinky přírody a zeleného prostředí, které zmiňují vybrané studie zaměřující se na toto téma. Dále shrnujeme tři teorie, které mohou vysvětlit mechanismy způsobující jmenované pozitivní efekty.

Výsledky výzkumů o přírodě a lidském zdraví

Lepší nálada

Mnohé studie přinášejí důkazy, že pohled na obrázky s přírodní tematikou, stejně jako procházky v přírodním prostředí, zlepšují lidem náladu. V souvislosti s lepší náladou je

posléze redukován pocit strachu nebo naštvanosti (Hartig, 2003; Ulrich, 1991; Hartig, 1991). Ozdravné účinky má jak přírodní, tak městské prostředí (jako jsou parky a prostředí bohaté na vodní prvky), stejně jako pobyt v přirozeném lese.

Lepší koncentrace

Studie ukazují, že kontakt s přírodou má významné pozitivní účinky na lidskou pozornost a koncentraci. Pokud se lidé mohou dívat ze svých domovů do přírody, nebo pokud mají rostliny ve svých kancelářích, získávají lepší podněty pro jejich kognitivní fungování (Van den Berg, 2003). Studie Kuo a Sullivana (2001) přináší podobné výsledky. Společně prováděli výzkum v nízkopříjmovém chicagském předměstí. Jejich studie ukázala, že když se lidé mohli dívat z bytů do zeleně, zlepšila se jejich soustředěnost, což následně vedlo ke snížení vzájemné agresivity.

Rychlejší uzdravení

Několik výzkumníků se věnovalo účinkům sledování videí s přírodou a došli k závěru, že

to snižuje srdeční tep, krevní tlak a uvolňuje napětí v obličeji (Laumann, 2003). Hartig (2003) studoval fyziologické reakce lidí při chůzi. Studie ukázala, že lidé získávají lepší kondici, když se mohou procházet v přírodním prostředí; jejich krevní tlak naopak vzrůstá při procházkách v městském prostoru.

Zdravější díky cvičení

Kontakt s přírodou může pozitivně ovlivnit lidské zdraví, protože je stimulantem fyzic-

ké aktivity (Nizozemský Poradní odbor pro zdraví, 2004). Existují studie, které se zaměřují na faktory prostředí podporující cvičení (Sallis a kol., 1998). Tyto studie obecně ukazují, že přírodní prostředí má v tomto ohledu vyšší hodnotu než městské. Poradní odbor pro zdraví proto tvrdí, že přírodní prostředí přímo vyzývá ke cvičení, a také podněcuje k delšímu času trávenému cvičením. Výzkum, který prováděl De Vries (2002) přesto ukazuje, že tato tvrzení nelze podpořit tvrdými daty.

Literatura

Gezondheidsraad en Raad voor Ruimtelijke, Milieu- en Natuuronderzoek (2004). *Natuur en gezondheid. Invloed van natuur op sociaal, psychisch en lichamelijk welbevinden*. Den Haag: Gezondheidsraad en RMNO.

Hartig, T., G.W. Evans, L.D. Jamner (2003). Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, 23:109-123.

Hartig, T. M. Mang & G.W. Evans (1991). Restorative effects of natural environment experiences. *Environment and Behaviour*, 23: 3-27.

Kuo, F.E., & Sullivan, W.C. (2001). Aggression and violence in the inner city: Impacts of environment via mental fatigue. *Environment & Behavior*, 33 (4), Special Issue on Restorative Environments, 543-571.

Laumann, K., T. Garling & K.M. Stormark (2003). Selective attention and heart rate responses to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 23: 125-134.

Sallis, J.F. A. Bauman & M. Pratt (1990). Determinants of exercise behavior. *Exercise and Sport Sciences Reviews*, 18: 307-330.

Ulrich, R.S., R.F. Simons, B.D. Losito, E. Fiorito, M.A. Miles & M. Zelson (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11: 201-203.

De Vries, S., R.A. Verheij, P.P. Groenewegen & P. Spreeuwenberg (2003). Natural environments, healthy environments? An exploratory analysis of the relationship between green space and health. *Environment and Planning*, 35:1717-31.

Van den Berg, A.E., Koole, S.L. and Van der Wulp, N.Y. (2003) Environmental preference and restoration: (How) are they related? *Journal of Environmental Psychology* 23(2) 135-146.

Teoretický základ

Jak vysvětlit pozitivní vliv přírody na zdraví člověka? Výzkumníci jsou toho názoru, že příroda pomáhá lidem uzdravovat se především ze stresu (Nizozemský Poradní odbor pro zdraví, 2004). Nejdůležitější teorie o tom, jak se zbavit stresu, je teorie obnovy pozornosti (Attention Restoration Theory, jejímiž autory jsou Kaplan a Kaplan (1989), Ulrichův psycho-evoluční model a teorie biofilie (Wilson, 1984). Tyto teorie předpokládají evoluční základ léčebných účinků přírody.

1. Teorie obnovy pozornosti: příroda léčí přetíženou mysl

Podle Kaplana a Kaplana (1989) lidé v přírodě obnovují přetíženou pozornost. Přetížená pozornost je zapříčiněná tím, že vykonáváme myšlenkové úlohy, které vyžadují dlouhou dobu zaměřené pozornosti a ak-

tivního vytěšňování nerelevantních informací. Udržet zaměřenou pozornost po dlouhé časové období může vést k přetížení. To snižuje výkonnost a vyvolává neklid. Podle Kaplana a Kaplana kontakt s přírodním prostředím přispívá dvojím způsobem k obnově unavené pozornosti. Zprv, příroda poskytuje příležitost vytvořit odstup od rutinních úkolů a myšlenek („být mimo“). Z druhé, příroda zachycuje automaticky pozornost jedince, aniž by na to musel myslet („jemná fascinace“). Vyvozuji, že aktivní vtáhnutí přírodou má pro lidi ozdravné účinky.

Literatura

Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: towards an integrative Framework. *Journal of Environmental Psychology*. 15: 169-182.

2. Příroda přináší rychlejší zotavení

Výzkumník Roger Ulrich (1991) zakládá své studie na biologickém / evolučním principu. Tvrdí, že lidský vývoj se odehrával v přírodním prostředí. Ti, kteří reagovali na přírodu pozitivně, se snáze uzdravili ze stresu, což je výhoda evoluční perspektivy. Se svou hypotézou přišel po svých slavných nemocničních experimentech, v nichž se pacienti, kteří měli výhled do zeleně, uzdravili rychleji než ti, kteří se dívali jen do zdi. V jiné studii objevil, že srdeční tep lidí po zhlédnutí napínavého thrilleru se zklidnil rychleji, když se následně dívali na video s přírodou, než když se dívali na obrázky s rušnou dopravní situací (Ulrich, 1983).

Literatura

Ulrich, R.S., R.F. Simons, B.D. Losito, E. Fiorito, M.A. Miles & M. Zelson (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11: 201-230.

Ulrich, R.S. (1983). „Aesthetic and affective response to natural environment“. In: I. Altman & J.F. Wohlwill (Eds.). *Human Behavior and Environment*. New York: Plenum.

3. Teorie Biofilie: přání, aby byla příroda vrozená

Anglický výzkumník Edward Wilson (1984) rozvinul hypotézu biofilie. Tvrdí, že lidé mají vrozenou potřebu přírody. Jsou přirozeně přitahováni jinými živými bytostmi. Wilson ze svého výzkumu vyvozuje, že tato vrozená přitažlivost je biologicky definována a pochází z evolučního vývoje, jímž lidé prošli. Výzkumník Charles Lewis na tyto myšlenky navázal. Říká, že lidé se vyvinuli v přírodním prostředí, zatímco dnes žijí v přelidněných městech, kde je jejich kontakt s přírodou spíše vzácný. Lewis říká, že prostředí se změnilo rychleji, než lidská evoluce. Podle Lewise může nedostatek kontaktu s přírodou vést k různým problémům, jako je obezita nebo problematické chování.

Literatura

Lewis, C.A. (1996). *Green Nature. Human Nature: The meaning of plants in our lives*. United States: University of Illinois.

Wilson, E.O. (1984). *Biophilia: The human bond with other species*. Cambridge: Harvard University Press.

SYSTÉM PRO MĚŘENÍ KLIENTSKÉ SPOKOJENOSTI

Na jaře roku 2011 vyvinula Federace nizozemských sociálních zemědělců systém pro měření klientské spokojenosti, jež se stal povinnou součástí zjišťování kvality služeb tohoto sektoru. Systém má poskytovat nová a aktuální data o spokojenosti účastníků na sociálních farmách a o jejich stavu soběstačnosti. Několik menších pilotních studií o systému měření spokojenosti bylo provedeno mezi skupinou starších lidí, dětí

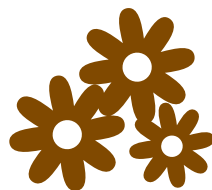
/ mladých lidí a lidí s psychiatrickými problémy. Tyto studie potvrzují některé vlastnosti sociálních farem, které zároveň uvádí i jiné studie, pokud jde o venkovní pobyt na čerstvém vzduchu a kontakt s rostlinami a zvířaty. Pilotní studie také ukazují, že učení novým dovednostem, společná práce a sociální kontakty jsou jen některými z důležitých aspektů, které sociální farmy svým účastníkům nabízí.

Literatura

Hassink, J., H. van Haaster & F. Bergsma (2011). *Verslag proef toetsing bij Landzijde en 4 zorgboerderijen voor ouderen en jongeren in het kader van een pilot voor ontwikkeling van vragenlijsten*. IGBP, Solidair Consultancy en Wageningen UR.

Obecně lze tvrdit, že: sociální farma je přehledné místo pro přijímání péče, kde účastníci pracují venku s rostlinami a zvířaty a kde mohou v přirozeném rytmu „kvést“. Důležité je vzít v úvahu podstatné účinky péče na farmách i další poznatky, které mohou být na sociálních farmách nadále rozvíjena.

ZÁVĚR

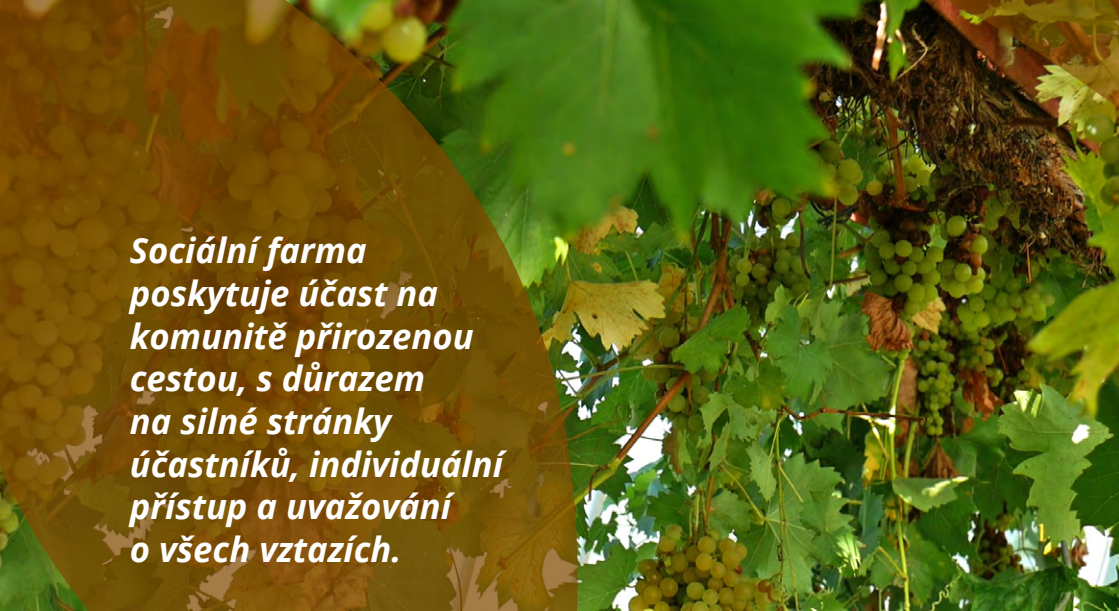
Co přináší život a práce na farmě účastníkům, pokud jde o ozdravný proces a lepší kvalitu jejich života? Právě o toto totiž jde, pokud hovoříme o sektoru sociálního zemědělství. Tato publikace přinesla přehled odborných studií, které se věnují účinkům sociálních farem. Není jednoduché nastínit jednoznačné závěry, protože studie mají stále omezený výzkumný vzorek a jsou velmi různorodé, ať už se to týká skupin klientů nebo typů sociálních farem.

Studie o sociálních farmách poukazují na jejich výrazně pozitivní výsledky, pokud jde například o lepší stravování či přísun tekutin u starších lidí s demencí ve srovnání s běžnými pečovatelskými zařízeními; nižší problematické chování a vyšší sebevědomí mladých lidí, o něž na sociálních farmách pečují organizace Topaze.

Výzkumná data, která byla shromážděna mezi různými klientskými skupinami, naznačují, že sociální farmy mají specifické vlastnosti, které jsou pro jejich účastníky přínosné. Týkají se vztahu mezi farmářem (mužem či ženou) a klientem, účasti na komunitě

či zapojení do užitečných činností v zeleném prostředí. Důležité je také neformální a netradiční prostředí. Účastníci oceňují možnost podílet tímto způsobem na „normálním životě“. Díky těmto vlastnostem sociální farmy nabízí konkrétní přístup k péči, který souzní se současnými trendy v oblasti sociální práce: socializace péče (participace) a zmocnění (posilování soběstačnosti). Sociální farma podporuje účast na komunitě přirozenou cestou, s důrazem na vlastní silné stránky účastníků, individuální přístup a uvažování o všech vztazích.

Informace v této publikaci zvou všechny, kteří se angažují v této oblasti pečovatelského sektoru – pečovatele, zdravotní pojišťovny, poskytovatele sociálních služeb, klienty a výzkumníky, aby kriticky reflektovali svou vlastní profesní praxi. Díky uvedeným studiím mohou uvažovat, co znamená péče na farmách v celém spektru ostatních typů péče a podpory dobrého zdraví lidí. Publikace může také sloužit za základ pro další výzkum pro zkvalitňování nabídky sociálního zemědělství a nabídnout

***Sociální farma
poskytuje účast na
komunitě přirozenou
cestou, s důrazem
na silné stránky
účastníků, individuální
přístup a uvažování
o všech vztazích.***

nové příležitosti pro zemědělství a pečovatelskou oblast. Výsledky mohou pomoci podnikatelům v sociálním zemědělství reflektovat jejich práci a pokračovat ve zhodnocování jejich služeb, aniž by přišli o unikátní aspekty sociálních farem.

Sociální zemědělci se mohou soustředit na specifické vlastnosti farmy a klientské skupiny, pro které vytváří nabídku služeb. Mohou uvažovat, jak nastavit sociálně zemědělské činnosti optimálním způsobem. Může být zajímavé sledovat, zda lepší stravování a pitný režim, které jsou evidentní u starších lidí na sociální farmě, platí také pro jiné cílové skupiny.

Zdravotní pojišťovny a Ministerstvo zdravotnictví může vyhodnotit, zda formy sociálního zemědělství poskytují vhodný doplněk k přístupům zajišťujícím péči, která má vést k vyšší participaci na společenském životě a/nebo přecházet od péče k zaměstnání a vzdělávání. Instituce také mohou zjišťovat, zda je péče nabízená na farmách vhodná pro víc klientských skupin.

Skupiny klientů mohou pozorovat a zhodnotit, zda přijímaná péče na farmách jim pomáhá v dalším rozvoji a jak mohou nadále přispívat k jejímu zkvalitňování.

***„Můj pocit hrdosti
a sebedůvěry se
neuvěřitelně zvýšil. Zde
mám příležitost dovést
věci do úspěšného konce.“
Účastník na sociální
farmě „De Noorderhoeve“***

Inspirativní příklady v České republice

Zatímco v Nizozemí je uváděn rozvoj sociálního zemědělství se změnami ve zdravotnickém a sociálním sektoru, v Česku se povědomí o sociálním zemědělství šířilo spíše jako inovace v podnikání (sociální podnikání, sociální ekonomika) a alternativní přístupy v zemědělství s důrazem na jeho multifunkcionalitu, nový dodavatelsko konzumentské trendy a společenskou odpovědnost.

V sociální oblasti se v posledních desetiletích hovoří o deinstitucionalizaci sociálních služeb a s ní spojeným důrazem na zplnomocnění klientů (uživatelů), na komunitní zapojení aktérů a rozšiřování podpůrných sítí, individuální přístup a participaci. V těchto pohledech Česká republika s určitou časovou prodlevou dobíhá své západoevropské sousedy a také v těchto souvislostech lze nahlížet na sociální farmy, které se dlouhodobě věnují vybraným cílovým skupinám a to v různé míře zapojení, od zahradnic až po běžné zemědělské práce.

Jako příklady dobré praxe z Česka, které doplňují výše přeložený text, lze uvést několik sociálních farem, přičemž některé fungují jako samostatné subjekty, jiné v kombinaci dvou organizací – zemědělského podnikatele a nevládní neziskové organizace

Mladí riziková lidé nachází své první pracovní uplatnění a zažívají všechny benefity sociálního zemědělství na farmě Květná zahrada, z.ú.⁷ Organizace vytváří v rámci sociálního podnikání nejen pracovní zkušenosti ohroženým mladým lidem, ale také má registrovány sociální služby, realizuje programy pro rizikové a ohrožené rodiny a jejich děti, podílí se na organizaci a vedení případových konferencí, nabízí i individuální poradenství rizikovým rodinám s dětmi. V rámci sociálního podnikání se mladí lidé zapojují do komplexního zemědělského provozu – starají se o zvířata, zajišťují krmení, vyrábí sýry, suší ovoce, produkují mošty a marmelády, poskytují stravování i ubytování. V minulosti získala organizace podporu dvou projektů z prostředků **Programu rozvoje venkova (PRV)**. Jednalo se o "Nákup peletovací linky", pro efektivní využití bioodpadu/hnoje, který je v lince přeměněn na pelety. Ty jsou využívány pro vytápění, jako hnojivo, přidává se do krmných směsí a slouží jako podestýlka. Druhým projektem s názvem "Nákup koně pro práci v lese" rozšířili na farmě svou podnikatelskou aktivitu právě o nabídku lesních prací s koňmi (svoz dřeva, pomoc při pracích zaměřených na zakládání a obnovu lesa). Na základě tohoto projektu uzavřela Květná zahrada, z.ú. smlouvu na zajištění prací v lese v katastru města Poličky.

Druhou uvedenou cílovou skupinou jsou lidé s mentálním postižením. V České republice mohou čerpat podporu v podniku Lavandia s.r.o.,⁸ levandulové farmě na jižní Moravě. Hlavní zemědělskou činností je pěstování a zpracování levandule lékařské, z níž na farmě vyrábí potraviny, polštáře, bylinné pytlíčky, kosmetiku, foto produkty, dárkové balíčky, svíčky a vosky či módní doplňky. Tyto výrobky nabízí ve své faremní prodejně. V rámci aktivit majitel nabízí i různá setkání a workshopy. V minulosti získala farma podporu z PRV na projekt s názvem "Levandulová a bylinná farma/zaměstnávání zdravotně postižených" v rámci operace Zahájení činnosti mladých zemědělců. Z dotačních prostředků byla nakoupena technologie, moderní stroje a pozemky.

Do této kategorie náleží také dlouhodobá spolupráce dvou subjektů, a to Integrovaného centra Sasov,⁹ z.s., poskytovatele sociálních služeb se zaměřením na podporu osob s poruchou autistického spektra, a Biofarmy Sasov, která má sídlo ve stejném zemědělském areálu. Biofarma Sasov¹⁰ (žadatel Josef Sklenář), v minulosti získal podporu z PRV na projekty "Kvalita a potravinářská výroba" a "Rodinový způsob chovu prasat se zapouštěním kojících prasníc". Oba projekty podnikatelskému subjektu umožňují lépe fungovat a produkovat masné výrobky v BIO kvalitě. Díky

dlouhodobé ekonomické udržitelnosti a stabilitě si může žadatel dovolit navazovat spolupráci s organizacemi, které mají mimoprodukční funkce. Uživatelé Integrovaného centra Sasov mohou v rámci aktivizačních činností navštěvovat farmu a starat se o zvířata, o koně, o výběhy a zažívat pocit běžného života.

Pokud jde o starší osoby, bývá jejich zapojení do zemědělských prací omezené. V hojně míře však bývají využívány prvky tzv. zahradní terapie a petterapie. Jedná se o návštěvu zvířecích koutků a možnosti zapojit se do jednoduchých zahradnických prací. Takovým místem je například Domov důchodců Proseč u Pošné,¹¹ Domov Slaný,¹² Domov na zámku,¹³ Domov seniorů mistra Křišťana Prachatice¹⁴ a mnoho dalších.

Sociální zemědělství v rámci aktivit Evropské sítě pro rozvoj venkova

Problematikou sociálního zemědělství se zabývá i **Evropská síť pro rozvoj venkova (ENRD)**, která sdružuje národní sítě pro rozvoj venkova. Tématu sociální inkluze, které je svázáno s prioritou 6 programů rozvoje venkova „podpora sociálního začleňování, snižování chudoby a hospodářského rozvoje“, se ENRD věnuje již od roku 2016. Na internetových stránkách je k dispozici databáze výstupů pracovních skupin,

8 Lavandia - Levandulová farma (levandulezmoravy.cz)

9 Integrované centrum Sasov – pomáháme dětem s autismem (icsasov.cz)

10 Biofarma Sasov, Jihlava - Bio maso vepřové i hovězí, bio brambory i cibule a další biopotraviny s nabídkou v e-shopu

11 Domov důchodců Proseč u Pošné - Domov důchodců Proseč u Pošné (ddprosecposna.cz)

12 Domov Slaný, poskytovatel sociálních služeb (dpsslany.cz)

13 Domov Na Zámku Lysá nad Labem (domovnazamku.cz)

14 Domov seniorů Mistra Křišťana Prachatice - poskytování sociálních služeb - Domov seniorů (domovseniorupt.cz)

Účinky sociálních farem

příkladů dobré praxe či různorodých informačních zdrojů¹⁵.

Slovo na závěr a apely do budoucnosti

Tato publikace je součástí souboru textů, které vznikly překladem a doplněním vybraných zahraničních materiálů. Jejím cílem je napomoci rozvoji sociálního zemědělství v ČR, představit dílčí problematiky (v tuzemské literatuře zatím ne příliš prezentované) a inspirativní příklady z praxe u nás i v zahraničí.

Zpracovaný materiál by měl také ukázat význam mimoprodukčních funkcí zemědělských farem, které by v našem venkovském prostředí mohly přispět ke zkvalitňování života zranitelných skupin obyvatelstva.

15 <https://enrd.ec.europa.eu/>

Doplňující literatura v českém jazyce

Hudcová, E., T. Chovanec, J. Moudrý (2018). *Sociální práce v sociálním zemědělství. Metodika III.* České Budějovice: Centrum pro komunitní práci jižní Čechy.

Jindřichovská, M. (2014). Zahradní terapie jako součást ergoterapie. *Sociální služby*, Srpen-září 2014.

Hudcová, E., J., Moudrý, T. Veselá, T. Chovanec (2019). *Sociální zemědělství a podnikání v českých regionech. Inspirativní projekty, realizované workshopy, podpora vybraných aktivit z Programu rozvoje venkova.* Praha: Ministerstvo zemědělství. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/venkov/prioritni-temata-site/socialni-zemedelstvi/>

Chovanec, T., E. Hudcová, J. Moudrý (2019). *Sociální zemědělství a podnikání v českých regionech. Podnikatelský plán a jeho základní strategie.* Praha: Ministerstvo zemědělství. Dostupné z: <http://eagri.cz/public/web/mze/venkov/prioritni-temata-site/socialni-zemedelstvi/>

Stanovisko EHSV (2012). *Sociální zemědělství – ekologická péče a politiky v sociální a zdravotní oblasti.* Brusel: EHSV NAT/539.

Moudrý, J., N. Küffnerová, E. Hudcová, eds. (2020). *Sociální zemědělství v terciárním vzdělávání. Social Farming in Higher Education, Erasmus+.* Dostupné z: <https://sofaredu.eu/wp-content/uploads/2020/08/The-Textbook-CZ.pdf>

Metodika pro poskytování zahradní terapie v sociálních službách (2020). Chaloupky o.p.s., školská zařízení pro zájmové a další vzdělávání. Kněžice. Dostupné z: <https://drive.google.com/file/d/1sGkiOxX1n7xc5hs4LEkmFZ3zzJ4zeepQ/view>

Účinky sociálních farem, Vědecký výzkum o přínosech sociálních farem pro klienty

Původní publikace byla vydána institucí Taskforce Multifunctional Agriculture ve spolupráci s Plant Research International, Univerzita ve Wageningen, UR, Institutem Trimbos a Praktikon, Univerzita v Radboud, v roce 2011

Autor: Marjolein Elings (Plant Research International, Wageningen UR)

Editor: Miranda Koffikberg (Communication Consultancy, De Lynx)

Český překlad: Ing. Hana Jáklová

Editoři českého překladu: Eliška Hudcová, Tomáš Chovanec, Jan Moudrý
(Asociace sociálního zemědělství, z.s.)

Text neprošel jazykovou úpravou

Grafický návrh: Tomáš Rychlý

Fotografie: Archiv Asociace sociálního zemědělství, z.s.

Tisk: TISKÁRNA PROTISK, s.r.o., Rudolfovská 617, 370 01 České Budějovice

Rok vydání: 2021

ISBN: 978-80-7434-591-3

Český překlad byl zpracován a upravován dle původního cizojazyčného originálu v rámci projektu Technické pomoci Programu rozvoje venkova (podopatření 20.2 "Podpora pro zřízení a provoz Celostátní sítě pro venkov"). Materiál v elektronické verzi je k dispozici na webových stránkách Ministerstva zemědělství (www.eagri.cz/venkov) a Státního zemědělského intervenčního fondu (www.szif.cz).

